

Kordé Zoltán

A székelýkérdés története

Múzeumi Füzetek 4.

A sorozat szerkesztői:

Zepeczaner Jenő
(felelős szerkesztő)

Hermann Gusztáv Mihály
Veres Péter

Bíró Gábor
(grafikai szerkesztő)

Kiadja

a Haáz Rezső Kulturális Egyesület és az INFOPRESS Rt

A kötet megjelenéséhez hozzájárult a székelýudvarhelyi FAMOS Rt. és az IKOS CONF Kft.

Székelýudvarhely
1991

TARTALOM

I.

Bevezetés

II.

A modern forráskritikai irányzat kezdetei

III.

„Herceg népe”

IV.

Magyar vagy török?

V.

Szemelvények a külföldi szakirodalomból

Jegyzetek

A székely-kérdés válogatott bibliográfiája 1876-tól napjainkig

I.

Bibliográfiák, historiográfiai feldolgozások

II.

Szakirodalom

Rövidítésjegyzék

I. BEVEZETÉS

A magyar történelem máig megoldatlan problémái közé tartozik a székelyek eredetkérdése. A származásuk körüli több évszázados vitát az ide vonatkozó forrásanyag rendkívül gyér és hézagos volta magyarázza. Az érdeklődést indokolja az a sajátos szerep is, amelyet a székelység nemzeti históriánkban játszott. Mint kiváltságolt és katonai szolgálattal tartozó népelem, egészen a XVI. század második feléig sikerrel őrizték meg jogaikat, de még ma is érezhető körükben egyfajta archaizmus és a magyarságon belül való bizonyos elkülönültség.

Forrásaink 1116-ban említik először e népséget. A XIV. századi krónikakompozíció 153. fejezetében olvasható híradás szerint^[1] II. István, az Olsava folyó mentén lezajlott cseh-magyar összecsapás alkalmával, székely és besenyő íjászokat küldött az ellenfél táborának közelébe. „*Látták a csehek, hogy íjászok jönnek, bizony azt hitték, igaz, amit hallottak: megtámadták az íjászokat. A hitvány besenyők és székelyek seb nélkül futamodtak a király táboráig.*” (Geréb László fordítása.) Nagyon hasonlatos ehhez a részlethez az az epizód, melyet a 165. caput beszél el,^[2] II. Géza és Jasomirgott Henrik 1146-os, Fischa menti csatájának leírásakor. „*A rossz besenyők és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre megfutamodtak, mint birkák a farkasok elől; szokás szerint ugyanis ők jártak a magyar hadsorok előtt.*” (Geréb László fordítása.) Megjegyzendő, hogy e két ütközet kapcsán - részben magyar forrásokra visszamenve - külhoni kútfők is említik a székelyeket.

Az időben következő híradás Anonymustól származik, akit a kutatók többsége III. Béla jegyzőjének tart,^[3] s gestájának keletkezését általában a XIII. század elejére teszi. A Névtelen úgy tudja, hogy a székelyek Pannóniában csatlakoztak a honfoglaló magyarokhoz, amikor Ósbő és Vélek vezetésével sereg indult Mén-Marót bihari vezér ellen. A találkozásra a Tiszától nem messze, a Kórogy ér vize mellett került sor. „*Ott a székelyek, akik előbb Attila király népe voltak, Ósbőnek hírét hallva, békés szándékkal elébe jöttek, s önként, kezesül adták fiaikat különféle ajándékokkal. Sőt Ósbő serege előtt első hadrendként indultak Mén-Marót ellen harcba.*”^[4]

Nem sokkal Anonymus munkájának keletkezése után íródott az az oklevél, melynek csak kivonatát ismerjük, s amely bizonyos „Székelyszáz”-at említ Bihar megye területén, 1217-ben: „*...Bichorienses de centorionatu Sceculaz, et horum praecipue Tenkeu de villa Ebey impetierunt quendam liberum hominem, nomine Deum, dicentes, quod eorum esset concuius.*”^[5]

Az eddig idézett források csak a szűkebb értelemben vett Magyarország területén tudnak a székelyekről. Az erdélyi székelységekre vonatkozó első utalásra egy 1210-ben lezajlott esemény kapcsán kerül sor. II. András egy - sajnos csak későbbi átiratban ránk maradt - diplomája megemlékezik Türje nembeli Joachim szebeni ispánról, akit a király a fent említett időpontban Burul (Boril) bolgár cár segítségére küldött. Joachim serege szászokból, oláhokból (románokból), székelyekből és besenyőkből állott: „*...rex ipse Iwachinum comitem Scibiniensem associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis et Bissenis in subsidium transmisit...*”^[6]

A következő okirat Vilmos, erdélyi püspök oklevele, mely a Barcaságot birtokló Német Lovagrendnek engedi át e területen a tized behajtásának jogát, „*de azon kivétellel, hogyha magyarok vagy székelyek esetleg a mondott földre jönnének, akkor ezek a tizedek vonatkozásában nekünk és egyházunknak tartoznak kötelezettséggel*” („*...eo tamen excepto, quod si Vngaros vel Siculos ad dictam terram transire contigerit, nobis et ecclesiae nostras in decimis teneantur respondere*”).^[7]

Kézai Simon - aki, mint köztudott, IV. László klerikusa volt - az 1280-as években írta hun-történetét,^[8] melynek keretébe illeszti a székelyek eredetének általa elképzelt verzióját is. Előadása szerint Attila halála után véres testvérháború ütött ki fiai, Csaba és Aladár között; ennek eredménye az lett, hogy Csaba népét legyőzték. Őmaga tizenötezer hunnal először Görögországba menekült, majd hazatért Szkítiába, az övéihez. Maradt még háromezer ember a hunok közül, akik a nyugati népektől való félelmükben a Csigle nevű mezőn (táborban?) húzódtak meg egészen Árpád koráig, s attól kezdve székelyeknek hívták magukat. Ezek, meghallván, hogy a magyarok (azaz hunok) másodszor is Pannóniába költöznek, a visszatérők elé mentek Ruténiába és együtt hódították meg az országot. Ennek befejezte után részt kaptak belőle, de a magyarok akarata szerint nem a síkságon, hanem az erdélyi hegyek között, ahol a vlahokkal (románokkal) elkeveredve, azok betűit használják.^[9]

Mint már utaltunk rá, a legkorábbi írott források rendkívül hiányos volta táplálta és táplálja ma is az eredetkérdés körül burjánzó, sokszor homlokegyenest ellentmondó véleményeket. Célunk az, hogy az utóbbi évszázad bőséges termését vizsgálva nyomon kövessük a legfontosabb, legnagyobb hatást kiváltott elméleteket és felvázoljuk a problémakörön belül húzódo főbb törésvonalakat. Mivel *nem eszmetörténeti*, hanem kifejezetten *tudománytörténeti* szempontból kívántuk témánkat feldolgozni, így természetesen célunk elsősorban a különböző érvek ütköztetése, illetve tipologizálása volt, nem pedig az egyes elképzelések mögött álló szellemi háttér megajzolása.

Dolgozatunkban a történeti, nyelvészeti és régészeti fogantatású koncepciók bemutatására törekedtünk, s nem érintettük a rovásírás és a csíki székely krónika kérdését. Ez utóbbi hamis voltát egyébként Szádeczky Kardoss Lajos kutatásai kétségbevonhatatlanul bebizonyították,^[10] így természetesen e művet nem iktathattuk a korai székely történelem forrásai közé. Még e megszorítások ellenére sem törekedhattünk azonban az abszolút teljességre, s meg kellett elégednünk a fontosabb (és elérhető) szakmunkák felhasználásával. Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a kisebb súlyú, vagy amatőr színvonalú munkákat figyelmen kívül hagytuk volna; válogatásunknak csak a hozzáférhetőség szabott határt. Különösképpen érvényes ez a külföldi szakirodalomra, melynek csak újabbkéletű, legjelentősebb vonulatait állt módunkban érzékeltetni. A korábbi külhoni irodalom és az 1876 előtti anyag vonatkozásában Ember Ödön 1940-ben megjelent munkájára utaljuk az olvasót.^[11] Egyéb téren a dolgozatunk végén közreadott bibliográfiánk lehet segítségére az érdeklődőnek.

II. A modern forráskritikai irányzat kezdetei

Történetírásunkat, mint láthattuk, már a kezdetektől fogva érdekelte a székelyek származása. Más, ugyancsak gyenge forrásadottságokkal rendelkező korszakokhoz hasonlóan, a magyar középkor korai évszázadai is csak fokozatosan, a tudományos módszerek fejlődésével párhuzamosan kezdtek kibontakozni a mesék és legendák homályából. Természetes tehát, hogy a székelységgel kapcsolatos elképzelések is sokáig megrekedtek Kézai krónikájának a szintjén, vagyis a hun-származás teóriájánál. Bár időnként napvilágot látott néhány ettől eltérő eredeztetési kísérlet is, az „*Attila népével*” való azonosítás egészen a múlt század utolsó negyedéig a magyar historiográfia bevett tétele volt, s a közvéleményben is meggyökeresedett. Csak a kiegészítést követő évtizedekben értek meg arra a feltételek, hogy a kor színvonalának megfelelő forráskritika próbájának vessék alá a kútfők szavahihetőségét. Hazai történetírásunk ekkoriban lépett rá igazán a tudománnyá-válás kacsaringós útjára, s ettől az időtől fogva kezdte kifejleszteni azokat a sokszínű vizsgálódási eljárásokat, amelyek a múltból szerezhető ismeretek bővítését és pontosítását célozták.

A meginduló folyamat természetesen a székelyek históriájával kapcsolatos kutatásokat sem kerülte el. HUNFALVY PÁL volt az első, aki 1876-ban, „*Magyarország ethnographiája*”^[12] címmel megjelent munkájában az új (vagyis inkább a hazai tudósok egy része és a nagyközönség számára még szokatlan) módszerekkel közelített a probléma felé. Bár érvei és következtetései nem mindenben állják meg a helyüket, az vitathatatlan, hogy könyve megjelenésének korszakhatároló jelentősége van a székely-kérdés történetében. Ettől fogva kezd érvényesülni ugyanis az a követelmény, amely a tudományosan megalapozott vizsgálatok alapfeltétele, vagyis a különböző források összehasonlítása és ütköztetése, valóságtartalmuk meghatározása végett.

Hunfalvy legnagyobb horderejű (és a legtöbb vitát kiváltó) megállapítása a hun-eredet elvetése volt. Ezért érte a későbbiek során a legtöbb támadás és bírálat; az akkor megindult polémia haláláig elkísérte, s felfogása védelmében számos tanulmány megírására ösztönözte. Nézete szerint a hun-történet nem magyar hagyományanyagot őrzött meg, hanem tudós kombináció és idegen (germán) mondák eredményeként született meg. „*A hun monda idegen lévén általában, s idegen földről jutván a magyar krónikába, az tehát így a mint bírjuk, történelmi alap nélkül szükkölködik; mesénél nem egyéb. Világos ennél fogva, hogy az is csak mese, a mit a krónikások abból származtatnak; mesénél nem egyéb a székelyek hun eredete is.*”^[13] Ha krónikáink híradása a nemzeti hagyományból táplálkozna, akkor kétféle mondai anyagot kellene keresnünk benne: az Erdélyben maradt székelyekét és a Szkítiába visszatért hunokét. „*Az egy forrásból fakadó magyar monda tehát két külön mederben folyván ötödfél századig, okvetlenül külön-külön történeti ragadványos idomban tűnnék fel, ha a krónika állana.*” Ezzel szemben a „*nemzeti hagyomány*” csak „*egy ragadványos idomot, azaz egy történeti mederből felszedett részeket*” tartalmaz.^[14] Véleménye szerint a hun-történet a Niebelung-énekekre megy vissza, melyeket Piligrim pessauai püspök gyűjtetett össze 970-985 között.^[15] A magyar krónikát német papok szerkesztették legelőször, s az ő leleményük eredménye a hunoktól való származtatás. A székelyek legendás rokonságára azért volt szükség, hogy a hunok bukása és a magyarok megjelenése közötti több évszázados űrt ki lehessen tölteni valamilyen módon.^[16]

Természetesen mint nyelvész, Hunfalvy nagy súlyt fektet a lingvisztikái jellegű tanulságokra. A székely és a magyar nyelvet tökéletesen azonosnak tartja, amelyek együtt mentek át „*a származási, török-hatási és szláv-hatási időszakokon.*” Ez pedig azt jelenti, hogy „*a székelyek, a magyar nyelvnek már teljes históriai fejlettsége után, innen Magyarországból telepí-*

tődtek a keleti határra.”^[17] A székelység meglehetősen elkülönülve, zárt tömbben fejlődött, és így sok archaizmust, régies vonást őriz nyelvében.^[18] A népnév magyarázatát is e gondolatok jegyében kísérel meg Hunfalvy. Eleinte szék/ely (szék/elv) tagokra osztja fel a szót, és a ‘széken túli, mark, bántás’ jelentést tulajdonítja neki. Rekonstrukciójában az Erdély (Erdő-ely) ‘erdőn túli, erdő megetti’ analógiára támaszkodik.^[19] Elmélete szerint a „székely nem jelent hát külön nép-fajt, hanem határ-őrzt, ki bármilyen eredetű lehetett is.”^[20] A későbbiek során az etimológiával kapcsolatos álláspontját - nem utolsó sorban az ellenvélemények hatására - némileg módosította, s a szék-el alakból indult ki, amely szerinte két tagból áll. A szék eredeti jelentése ‘belső, bél, valaminek a szíve’. Ez a valami pedig lehet tartomány, kerület, város stb. „A sokféle valaminek belsejéhez képest az el viszonyító külsőt, túlsót jelent; tehát szék-el a belsőnek a külseje.”^[21] Vagyis foglalkozásnévről van szó, mellyel azokat a - zömében magyar etnikumú - elemeket jelölték, melyeket Szent László alatt vagy közvetlenül utána határörként Erdély keleti felébe telepített a királyi hatalom.”^[22]

Hunfalvy Pál fentebb ismertetett nézetei - mint már jeleztük - nagy visszhangot váltottak ki, s hamar támadtak ellenzői és követői is. Legfőbb vitapartnere SZABÓ KÁROLY volt, aki már korábbi munkáiban is a hun-származás mellett kötelezte el magát. 1876-ot követően számos tanulmányában bírálta ellenfele megállapításait, s megpróbálta bizonyítani a krónikák vonatkozó részeinek szavahihetőségét. Nem fogadja el a névszármaztatással kapcsolatos próbálkozásokat, mert azokat sem nyelvészeti, sem történeti adatok nem támogatják. Szerinte a székely szó nem foglalkozás-, hanem népnév, melynek megfejtése egyelőre lehetetlen. „A székely nemzeti név eredeti ősrégi jelentését éppen úgy nem értem, s fölvilágosító adatok hiánya miatt nem is érthetem - írja -, mint ahogy nem értem, s Hunfalvy sem érti a besenyő, kun, kozár s számos más nemzeti név s még számosabb helyneveink ősrégi valódi jelentését.”^[23] A két nyelv azonosságából még nem feltétlenül következik etnikai megfelelés is, hiszen a palócok és a kunok, akik eredetileg idegen nyelvűek voltak, egy-két évszázad leforgása alatt teljesen elmagyarosodtak.^[24] Nem állja meg a helyét szerinte a Magyarországról való telepítés feltételezése sem, mert erre vonatkozóan nem található semmiféle utalás a korabeli forrásokban.^[25]

Nagy fontosságot tulajdonít Szabó Károly a jogtörténeti érveknek, amelyek azt bizonyítják, hogy a székelyek személyükre nézve teljes szabadságot élveztek az ország egész területén, a székelység egyenértékű volt a nemességgel. Földjüket örökség jogán bírták, s az még hűtlenség esetén sem szállt vissza a királyra. „A székely jog vérből való származással járt, s a székelyföld birtokjoga a vérségi rendszeren alapult.”^[26] Véleménye szerint „a székelyek királyaink által is elismert birtokjoga régibb eredetű, mint a magyar királyi trón.”^[27]

A múlt században lezajlott vita számos vonatkozásban máig megőrizte aktualitását. Mint már említettük, ettől az időtől (illetve a polémiát kiváltó mű megjelenésétől) számítható a székelykérdés történetének modern korszaka és az érdeklődés megélénkülése. Az eltelt időszak kutatásai meggyőzően bizonyították, hogy - az időnkénti felélesztési kísérletek ellenére is - a hunoktól való származás nem tarthat igényt a hitelességre, a teória nem bírja ki a modern tudomány kritikáját, s komoly érveket leglelkesebb hívei sem képesek felhozni mellette. Hunfalvy alaptétele tehát kiállta az idők próbáját, s helyes irányba terelte a későbbi vizsgálatokat. A többi vitás kérdés jelentős hányada azonban még ma is a szakirodalom alapvető problémáit képezi. Választóvonalat jelent a különböző vélemények között annak eldöntése, hogy csatlakozott, idegen eredetű népességnek vagy a magyarság köréből verbuválódott elemeknek tekintendők-e a székelyek? Másként feltéve a kérdést: vajon középkori önkormányzatuk etnikai alapokon nyugodott, vagy a társadalomban játszott politikai, gazdasági, katonai stb. szerepük folyamánának fogható fel?

Hasonlóképpen lényeges annak megválaszolása is, hogy *Erdélyben volt-e a székelység őshazája, és innen rajzónak ki a későbbiekben*, vagy fordítva: Magyarországon telepedtek meg először, s onnan költöztek (költöztették őket) az erdöntúli vidékre? A probléma szorosan összefügg az eredetkérdéssel, hiszen az erdélyi őshonosság egyben feltételezi azt is, hogy a székelység a magyarok bejövetele előtt mai helyén lakott, és ősei akkor értelemszerűen a 895/96-ot megelőző Kárpát-medencei, dáciai népek között keresendők. Ez természetesen a csatlakozott segédnép kérdését is eldöntené. A Magyarországról való kiköltözés elfogadása esetén viszont továbbra is nyitva marad a probléma, mivel akkor elvileg három lehetőséggel kell számolni: 1. a székelység helyben talált népesség, 2. a magyarsággal együtt érkezett katonai segédnép, 3. a magyarság köréből megszervezett és keletre telepített népalakulat. Vita tárgyát képezik egyéb területek is, így például a jogrendszer fejlődése, a kiváltságok vagy társadalmi helyzetük megítélése.

A Hunfalvy Pál és Szabó Károly között lezajlott polémiával vette kezdetét a forráskritikai és a „*hagyományértékelő*” irányzatok szétválása is. Ez utóbbinak a hívei általában a Szabó-féle vonalat követik, s abból indulnak ki, hogy a krónikákban megrajzolt kép, ha nem is fogadható el minden szempontból, de a lényeget tekintve valós információkat őrzött meg. Önmagukat általában mint a „*nemzeti hagyományokat*” tiszteletben tartó iskolát emlegetik, míg a velük szemben álló vonulatot mint hiperkritikus és a tradíciókat semmibe vevő irányzatot szokták elmarasztalni. Itt szeretnénk azonban megjegyezni, hogy a vita mindvégig korrekt hangvételben, szigorúan csak „*tudományon belüli*” eszközökkel folyt. Szabó Károlynál még nyoma sem volt azoknak a személyeskedő, sokszor durva rágalmaknak, melyeket egyes - méltatlan - követői szórtak a későbbiekben Hunfalvyra. Ő végig a nagy tudású mesternek kijáró tisztelettel, tudóshoz illő módszerekkel folytatta polémiáját.

Viszonylag hamar, már 1877-ben megjelent munkájában hozzászólt a székely-kérdéshez az Árpád-kor talán legkiválóbb kutatója, PAULER GYULA is, aki ekkor még a Tuhutum (Töhötöm) vezérsege alatt Erdélybe érkező és ott megtelepedő magyar törzs ivadékait látta a székelységben.^[28] A hun-eredetet nem tartja elfogadhatónak, mert a források semmilyen bizonyítékot sem szolgáltatnak rá. Egyébként is furcsa lenne, hogy egy nép, mely oly sokat megőrzött ősi hagyányaiból, éppen a nevét ne tudta volna megtartani. Nem osztja viszont Hunfalvynak a telepítésről vallott felfogását, mivel ekkoriban Magyarország még nem rendelkezett akkora népfelesleggel, amely elegendő lett volna egy Erdélybe történő népvándorláshoz. Másrészt pedig, ha ekkora tömegű szabad magyarságot képesek lettek volna szálláshelyeikről kimozdítani, akkor elsősorban a nyugati határ mentén helyezték volna el őket, nem pedig a jórészt lakatlan Erdélyben. Besenyők pedig azért nem lehetnek a székelyek, mert akkor megint csak nem a keleti határ mentén telepítették volna le őket, hogy saját rokonaik ellen védelmezzék az országot.^[29]

A későbbiekben Pauler megváltoztatta felfogását, és 1888-ban megjelent tanulmányában már úgy vélte,^[30] hogy a magyarokhoz csatlakozó kabarok között kell keresni a székelyek őseit. A *kabar* ‘elszakadó, felkelő’ nem nemzeti név volt, hanem azokat a kazár fennhatóság alól menekülő bolgár és kazár elemeket nevezték így, akik a honfoglalást megelőzően csatlakoztak a magyarokhoz. A bolgárokról képzelhető el leginkább, hogy egykor „*Attila népe*” voltak, mivel az ő korában már a Fekete-tenger környékén laktak.^[31] Az Erdélybe történő székely bevándorlás kezdeteit a XI. század derekára kell tenni, amikor még élt a magyarság körében a nemzetségi, ági szervezet. Nem állami, szervezett telepítésről volt azonban szó, hanem lassú, önkéntes beköltözésről, melyet esetleg a királyi hatalom is támogatott valamilyen formában.^[32]

Az Árpád-korról írott nagy szintézisében^[33] Pauler a lényegét tekintve megmarad felfogása mellett, s utolsó nagyobb munkájában^[34] is csak itt-ott árnyalja tovább feltevését. A székely eredetkérdésben önálló, bizonyos elemeiben máig ható elméletet alakított ki Pauler Gyula. Sem Hunfalvyhoz, sem Szabó Károlyhoz nem kapcsolódik közvetlenül, vitán felül áll viszont, hogy módszereit tekintve a forráskritikai irányzat talán legkiválóbb képviselője, amin az sem változtat, hogy a bolgárokat „*Attila népének*” tartja, s hun maradékokat is látni vél közöttük. Az ő állásfoglalása egyébként is minőségében különbözik a „*hagyományértékelő*” irányzat híveitől, akik számára a székely-kérdés alfáját és omegáját a hun-történetben leírtak képezik. Pauler a külhoni és hazai kútfőkben foglaltak ütköztetése, valamint a nyelvészeti, társadalom-történeti stb. tanulságok segítségével, prekoncepcióktól mentesen alakította ki véleményét, példát mutatván így a későbbi kutatások számára.

Nem ilyen alapállásból közelített azonban a problémához ORBÁN BALÁZS, a Székelyföld méltán híres monográfusa. Számára a hun-székely azonosság olyannyira nyilvánvaló volt, hogy hatalmas műve történeti bevezetőjében nem is tartotta szükségesnek a tétel bizonyítását. „*Azt hiszem, történelmi érvényre emelkedett tény az - írja -, hogy a székelyek Attila hunjainak maradékai, azért én a történelmi kritika által kellőleg kitisztázott ezen kérdés vitatásába nem elegyedem.*”^[35] Két évtized elteltével azonban mégis szükségesnek tartotta, hogy önálló tanulmányban foglalkozzék Hunfalvy Pál elméletével, s megpróbálja bizonyítani a székelyek és intézményeik hun eredetét. Orbán Balázs teljes mértékben magáévá teszi Szabó Károly felfogását és eljárását - annak módszertani hibáival együtt. Megfellebbezhetetlen érvényt tulajdonít például a *negatív bizonyítékoknak* is, így nem fogadja el az Erdélybe való telepítés feltételezését sem, hiszen „*egy fél milliónyi, mindenesetre több százezernyi nép megtelepítése és átköltöztetése ama korban is oly esemény volt, amiről kellene okmányi adatokkal bírunk*”^[36] (kiemelés tőlem - K.Z.). Meglehetősen szabadon bánik a helynevekből levonható tanulságokkal is, ily módon természetesen könnyen találhat „*a Székelyföldön lépten-nyomon... hun reminiscentiákkal összefüggő helyneveket, amelyeket a szintén ivadékról-ivadékra, szájról-szájra szálló hagyományok a hunokkal és a hunoktól visszamaradt ő-székelyekkel kötnek össze.*”^[37] Székelyudvarhely persze Attila udvarhelyéről kapta nevét, testvére után hívják Budvárának, és neje, Réka adott nevet a Rika erdőnek stb. Nem emeli az értekezés színvonalát az sem, hogy a szerző bizonyító anyagának döntő többségét a XVI-XVII. századból meríti, s ezt minden megszorítás nélkül érvényesnek tartja a korai középkor vonatkozásában is. Végezetül meg kell említenünk, hogy a munkából egy idealizált, szinte utópikus társadalom képe tárul elénk: „*a székely alkotmány a tiszta democratiára és a népfőnség elméletére volt fektetve, mely minden hűbéri és egyeduralmi fogalmakat kizárt.*”^[38] Nem kell különösebben bizonygatni, hogy az ilyesféle megállapítások enyhén szólva anakronisztikusan hatnak a középkor viszonyai között.

Szeretnénk hangsúlyozni, hogy mindezek a tévedések semmivel sem csorbítják Orbán Balázs múlhatatlan érdemeit, melyek révén a „*legnagyobb székely*” megtisztelő elnevezést vívta ki magának. Munkája bemutatását azért tartottuk fontosnak, mert mintegy foglalatát nyújtja a „*hagyományértékelő*” iskola ekkori érvrendszerének, bizonyítási eljárásának. Ismételten szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy - miként már Szabó Károlynál is láttuk - a Hunfalvyval való vitatkozás ez esetben is nélkülözötte a személyeskedést, és a tudomány megkövetelte játékszabályok közepette zajlott.

Az elkövetkező években a két nagy ellenfél egymást követő halálával (Szabó Károly 1890-ben, Hunfalvy Pál 1891-ben hunyt el) végetért ugyan egy fontos korszak, de maga a polémia a korábbi keretek között változatlan hevességgel dúlt tovább, sőt egyre több új résztvevő hallatta a hangját, s fejtette ki a véleményét. Ilyenformán számos új külsőt öltött régebbi nézet is forgalomba került. RÉTHY LÁSZLÓ például a besenyő-származással kapcsolatos, a 18.

századra visszamenő hipotézist melegítette fel, természetesen a kor követelményeihez szabott formában. Megállapítása szerint „*Hunfalvy Pál kezdte meg a székely kérdés kritikai irodalmát, midőn légben járó magyarázatok helyett a való élet fényeiben s okaiban kereste a megfejtést.*”^[39] Szabó Károlynak ad viszont igazat abban, hogy a székelyeket nem a királyi hatalom telepítette Erdélybe, hanem ősfoglalóknak tekinthetők e vidéken. Úgy véli, Szabó Károly kétségkívül bebizonyította, „*hogy a székelység nem királyi intézmény, nem gyarmatosítás, hogy a székely társadalomnak s a székely jogéletnek külön történeti háttere van, egyszóval, hogy a székelység külön nemzeti individuumnak tekintendő.*”^[40] Megítélése szerint a probléma megoldásához először a magyar honfoglalás kérdésében kell tisztán látnunk, krónikáink ugyanis alapjában hamisan fogják fel e dolgot, mert a meglévő viszonyokból következtettek vissza a korábbi állapotokra. Valójában a jövevények eleinte főleg a Kárpát-medence nyugati részeit szállták meg, s csak Géza és István idejében kezdődött el a keled részek betelepítése. „*Csak ekkor történt, hogy a magyar elem a Tiszán-túli Mén-Maróttal küzd meg, aki nemzetiségére nézve kazár, a vallására mohamedán volt.*”^[41] Erdély megszállása lassú folyamat eredménye: a szászok betelepődése körüli időben kerül sor arra, hogy az előrenyomuló magyarok „*a kárpáti havasok völgyeiben egy népfajra találjanak, mely nyelvre nézve legközelebb rokon a magyarral, mely ott mint ősfoglaló bírja a lakott földet, s mely még ázsiai típusú törzsrendszerben él akkor, midőn Magyarországon e társadalmi állapot már régen szétbomlott.*”^[42] Ezek voltak a székelyek, akik önként illeszkedtek az új rendbe, a királyok pedig szolgálataik fejében sértetlenül hagyták régi szokásaikat és jogaikat. Tekintve, hogy a székelyeket és a besenyőket többször együtt emlegetik a hazai források, s Erdély területén is sok besenyő helynév van, az újonnan csatlakozottak „*nem lehettek mások, mint vagy a besenyők egy ága, vagy egy Etelközben künn maradt magyar népfelkezezet, mely a kun beütések idején a besenyőkkel együtt a ghimesi, ojtózi, tömösi szorosokon vonult Erdélybe, s ott a havasok alatt meghúzva magát, ismeretlenül élt, míg a magyar királyság az erdélyi gyarmatosítás korában rájuk nem talált s hatalmi körébe nem vonta őket.*”^[43] Nevük *szék-él*, *szék-eli* formából keletkezett, jelentése: ‘szék-be való, szék-en lakó, telepes nép’, mely a nomádoktól való megkülönböztetésre szolgált. A ‘*határőr*’ értelmet csak a későbbiekben vette fel; végül is foglalkozásnévvé vált, s így hívták azokat, akik az ország határát őrizték.^[44]

Hasonló úton járt 1890-ben megjelent tanulmányában TAGÁNYI KÁROLY is, aki szintén besenyőknek vélte a székelyeket. Az addigi vitából elfogadja Hunfalvy megállapításait a székelyek magyarnyelvűségét illetően. Szabó Károlytól pedig a történetük és intézményeik különállóságára vonatkozó érveket. „*E tételek együttevve a székelyek eredetéről föllállított eddigi véleményeket: a hun eredetet, másfelől a magyarországi telepítést a további kutatásból egyszer s mindenkorra kizárják.*”^[45] Úgy véli, hogy a magyarországi és erdélyi intézmények összehasonlítása adhat csak választ az eredetkérdésre. „*Tudván tehát azt - írja -, hogy a magyarországi intézmények - úgy, ahogy azokat a XII-XIII. századi oklevelekből ismerjük - milyen eredetre, állapotra vezethetők vissza, állítsuk szembe azokat azon állapotokkal, amelyeket az azon korabeli erdélyi magyar oklevelekben találunk.*”^[46] Tagányi vizsgálatai eredményeként arra a megállapításra jut, hogy Erdélyben nem volt egyetlen autochton nemzetség sem, a nagy egybefüggő birtoktestek mind királyi adományból származtak, birtokosaik pedig magyarországi nemzetségekből kerültek ide. Ezekből származik az a néhány nemzetségi monostor is, amely e területen található. A XIII. század végén kialakuló megyék nemessége pedig az erdőntúli vidéken háromnegyed részben várjobbágyi eredetű. Mindez szerinte azt bizonyítja, hogy Erdélyt nem a „*nemzet*”, hanem a dinasztia hódította meg, mégpedig Géza vagy Szent István korában. A székelyek viszont 1562-ig ugyanolyan helyzetben voltak, mint a magyarországi nemzetségek Szent László vagy Kálmán koráig, amiből az következik, hogy „*földjüket szintén hódítással szerezték, s hogy Erdélyben ők az egyetlen honfoglalók.*”^[47]

A *székely* elnevezés eredetének boncolgatásakor a *szék* legrégibb jelentéséből indul ki, ami szerinte így hangzott: „*az ami megülepszik, megül, megállapodik*”, majd fejtegetéseit eképpen zárja: „*a székely népnév tehát ezek alapján a megülepedett, megszálló, megtelepedett népet jelenti.*”^[48] Vagyis ez is azt bizonyítja, hogy Erdélyben ők voltak az egyetlen honfoglalók. Földjüket nem Magyarország felől érkezve szerezték, hanem a mai Besszarábia és Románia területéről menekültek ide. Nem tartja azonban bizonyíthatónak, hogy Etelközből menekült magyarok lennének, hanem valószínűbb szerint, „*hogy a székelyek nem mások, mint bessenyők, kik a speciális székely nevet éppen úgy nyerték megtelepedésük után, mint a magyarországi bessenyők itt-ott vallásuknál fogva az izmaelita elnevezést.*”^[49]

Réthy Lászlót és Tagányi Károlyt tanulmányaik alapján egyértelműen a *forráskritikai irányzat* tagjai közé kell sorolnunk. Bár a Hunfalvy-Szabó Károly-féle vitában bizonyos szempontból az ellentétek tompítására törekedtek, az alapkérdésben azonban félreérthetetlenül az új iskola mellett foglaltak állást. Megmutatkozik ez egyébként más téren is, így például a névetimológiával kapcsolatban, ahol lényegében mind a ketten Hunfalvy szellemében kísérelték meg a *székely* név magyarázatát. Bár egyik munka sem gyakorolt igazán mély hatást a további kutatásokra, s egyik tudós sem tartozik a székely-kérdés historiográfiájának főszereplői közé, hiba lenne azonban e téren kifejtett működésüktől minden érdemet elvitatni. Tévedéseik és naivnak tűnő megállapításaik egy része koruk tudományának hiányosságaiban gyökerezik (mint például a magyarság és a török népek közötti határvonal meglehetősen szabad kezelése, finnugor nyelven beszélő besenyők feltételezése, stb.), másrészt hibáik (miként ezt a kérdéskör számos későbbi kutatójáról is elmondhatjuk) legalább annyi hasznot hajtottak, hogy megjelölték a tévutak egy részét. Tanulni általában csak az igazi tehetségek tévedéseiből lehet, hiszen ilyen esetben rendszerint a kevésbé maradandó eredmények is magukon viselik a „*nagyság jelét*”, helyreigazításukhoz, cáfolatukhoz a probléma alapos ismerete, átgondolása szükségeltetik, míg az amatőr-szintű megnyilatkozások esetében többnyire már a vitához szükséges szabályok ismerete is hiányzik.

Más irányban kereste a székely-kérdés megoldását BOROVSZKY SAMU, aki szintén elvetette a hun származás teóriáját. Ő figyelt fel arra a jelenségre, amelyet a legújabb kutatók egy része is hangsúlyozni szokott, arra ugyanis, hogy a magyaroknak nem lehetett hun hagyománytudatuk, mert Bíborbanszületett Konstantin erről semmit sem tud, tehát feltehetőleg informátorainak, Bulcsúnak és kíséretének sem volt tudomása a hun-magyar rokonságról. Borovszky szerint a hun-történet első csirái a Kárpát-medencében talált germán töredékektől kerültek a honfoglalókhoz. „*A székelyek hun eredetűségét is csak úgy fejthetjük meg - írja -, ha a beköltöző magyarságnak germán népekkel való érintkezését elfogadjuk.*”^[50] Nem tartja valószínűnek, hogy a székelyek királyi telepítvényesek és határőrök lettek volna, mert az oklevelekben nem maradt nyoma az állítólagos kiváltságoknak, ugyanakkor a Székelyföld soha sem volt királyi birtok, az uralkodó senkit sem tehetett székellyé, s adományozási joga sem volt ezen a területen. „*Ezek oly rendkívül fontos okok, melyek teljesen kizárják annak lehetőségét, hogy a székelyek királyi telepítvényesek, vagy éppen határőrök lettek volna, mint amilyenek voltak pl. a barcasági szászok.*”^[51] Mesterségesnek tartja a népnév *szék/elv* tagolását is, és az ehhez fűzött magyarázatot. Véleménye szerint a *székely* elnevezés a gót: *sakula* ‘*verekedő, harcos*’ szóból származik, így hívták a Kárpát-medencében levő gepidák a honfoglaló magyarokat, s ők őrizték meg leginkább a hun-tradíciót is. Ők voltak tehát azok, akik a „*leginkább elhithették a vitéz és harcias székelyekkel, hogy ők egyenesen Attila utódai. A székellyé vált magyar törzs vagy talán néposztály könnyen elhitte a mesét, s idők múlva féltékenyen őrizte azt, mígnem aztán teljesen megvesztegette nemzeti tudatát.*”^[52] Borovszky a székely rovásírásban szintén germán hatást vél felfedezni, s a runaírással hasonlítja össze, mondván, hogy a székely betűket vissza kell fordítani, s így a germán ábécéhez válnak

hasonlatossá.^[53] Az elmélet nagy port ugyan nem kavart, de a későbbiekben nem kisebb személyiség, mint Karácsonyi János is elfogadta és tovább fejlesztette azt, a rovásírással kapcsolatos gondolatai pedig napjainkban RÓNA-TAS ANDRÁS és munkatársai tevékenységében éledtek újjá.

A forráskritikai irányzat mellett továbbra is létezett természetesen az *ellentétes iskola*, amely változatos eszközökkel próbálta legalább a hun-teória egyes elemeit megmenteni. Ezen fáradozott NAGY GÉZA is, aki ebben az időben a „*hagyományértékelő*” iskola egyik vezérégyénisége volt. A „*kik és mik voltak a székelyek?*” vitában Szabó Károly mellett foglalt állást 1890-ben megjelent munkájában. Mik voltak a székelyek: „*határőrök, mint Hunfalvy állítja, kik a királyság első századában telepítették le a keleti székekre? Azt hiszem, Szabó Károlynak a székely névre tett észrevételei, valamint a székelyek politikai szervezetéből levont következtetései teljesen kizárják e föltevés lehetőségét.*”^[54] Véleménye szerint Kuvrat hun-bolgár népéhez tartoztak, nevük pedig összefügg az eszeggel bolgárok törzsnevével.^[55] Voltak közöttük avar maradványok is, fő tömegeiket azonban az említett kubánvidéki hunok vagy onogorok tették ki, akik 877 körül költöztek a Kárpát-medencébe. A krónikák és Anonymus „*Csaba népe*”, illetve „*Sobamogera*” adatait úgy értelmezi, hogy ezek olyan törzsre vonatkoznak, melynek élén csaba, azaz „*hadnagy, vezér*” állott, e vezérnek pedig a mondabeli Etele nemzetségéből kellett származnia.^[56] Pauler és Sebestyén Gyula érveire támaszkodva kétségtelennek tartja, hogy a székelyek a kabarok közé tartoztak, más nemzetségekkel együtt.^[57] „*Nem tartom különben kizártnak - teszi hozzá -, hogy egy ó-kori néptörzsnek, az Aral táján nomadizáló irán nyelvű zikartu, szagarti vagy acagarta néptörzsnek részint eltörökösödött, részint elmagyarosodott ivadékai a dzsekilek vagy székelyek.*”^[58]

Nagy Géza eszmefuttatásai nem lépték át a tudományos vita kereteit, a hun-elméletnek azonban volt számos olyan híve, akik módszereiket, felkészültségüket illetően messze elmaradtak a polémiában résztvevő kutatóktól. Ismereteik és képességeik hiányát Hunfalvy és követői elleni dühödt kirohanásokkal, alaptalan rágalmakkal kívánták pótolni. SZ. NAGY GERGELY,^[59] SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR^[60] vagy FISCHER KÁROLY ANTAL^[61] voltak többek között azok, akik politikai indíttatású rágalmaktól sem riadtak vissza a forráskritikai irányzat elleni küzdelmükben. Fischer szerint például kifejezetten káros „*a finn-ugor leszármazás elmélete, melyet az 50-es évek elején, Schlözer nyomán, az importált német és cseh professzorok csempészték be hozzánk, akiknek buzgó apostolai a mostani finn-ugor nyelvészek, kik semmiféle, a magyar-finn-ugor atyafisággal ellenkező véleményt lábra kapni nem engednek, s akik ez atyafiságot és nyelvészetet mint teljesen rendszerezett, megállapított tudományt egyetemeinken nemcsak hirdetik, de egyenesen reákényszerítik az ifjúságra.*”^[62] Van azonban néhány vigasztaló szava azokhoz, akik keserűen szemlélik a tudományban megmutatkozó „*idegen elnyomást*”: „*a finn-ugor látóhatár már borul; már cikáznak a villámok a mily kitűnő, éppoly szakavatott tollból eredő tárczacikkek alakjában. Küzdjünk is e gonosz, hazafiatlan szellem ellen: a küzdelem nem lesz nagyon nehéz, mert az igazság a mi részünkön van.*”^[63] A harcias szerző egyébként rögtön példát is mutat, hogy miként képzei el a „*szakavatott*” tollból eredő tanulmányokat, ugyanis kifejti, hogy a székelyek a fekete hunoktól származnak,^[64] amit a történelem, a hagyomány és törvényeik is bizonyítanak. Hogy kik voltak a fekete, illetve a fehér hunok? Természetesen erre is van felelet: „*akik fekete vagy szürke szűrt, gubát vagy zekét viseltek, azok a világhódító nagy Attila vagy Baján embereinek, akik pedig fehér szűrt viseltek, azok a honalapító Árpád embereinek utódai, mindhárman pedig édes testvérek.*”^[65] Bármilyen nevetségesnek is tűnnek ma már ezek a megnyilatkozások, bizonyos vonatkozásban (mint a későbbiekben még látni fogjuk) a jelenkori irodalomban is vissza-visszakísért egyik-másik megállapítás, illetve vád.

A székely-kérdés körüli érdeklődés felélénkülése kedvezően hatott a probléma kutatásával összefüggő más területeken végzett munkálatokra is. 1872-ben vette kezdetét a *Székely Oklevéltár* közzététele, melynek első négy kötetét Szabó Károly szerkesztette, halála után pedig Szádeczky Lajos vette át a kiadvány gondozását.^[66] Jórészt erre a gyűjteményre alapozva próbálkozott meg CONNERT JÁNOS (Szádeczky tanítványa) a székely intézmények és alkotmány történetének a megírásával.^[67] „*Véleményem szerint legelőször a Székelyföldnek azon időbeli történetét kell megállapítani - írja -, amelyből megbízható egykori adatok maradtak fenn, mielőtt következtetni lehetne valamit arra az időre is, amelyből oklevéli adattal egyáltalában nem bírunk.*”^[68] Azért tartja fontosnak az intézmények vizsgálatát, mert „*a történészek véleményük támasztására vagy ellentétes vélemények megczáfolására a leg-súlyosabb érveket a székelyek jogtörténetéből szokták felhozni.*”^[69] A székely eredetkérdésről annyit állapít meg, hogy a magyar krónikákból csak az a tény konstatálható kétségtelen bizonyossággal, miszerint a XIII. században általánosan elterjedt nézet volt a hunoktól való származtatás.^[70] Határozottan tagadja viszont Hunfalvy tételének nagy részét: „*az a tény-állapot, hogy a törzsökös rendszer, vagy nemzetiségi alkotmány egész a XVI. század végéig a Székelyföldön megvolt, érvényesült, amellyel bizonyít, hogy a Székelyföld lakosságát lehetetlen Magyarország különböző helyeiről összeszedett-vedett népnek gondolni és tartani, pláne oly korban, olyan időben, amikor a nemzetiségi alkotmány, a törzrendszer, Magyarországon az országnak vármegyékre osztása következtében már réges-régen elenyészett volt. A székelyek tehát nem lehetnek a magyar királyoktól idetelepített határőrök.*”^[71] Connert munkássága az érdeklődés kiszélesedését jelzi, egyben annak is bizonyítéka, hogy a székely-kérdéssel kapcsolatos vizsgálatok nem öncélúak, hanem számos vonatkozásban bővíthetik a korai magyar történelemről nyerhető ismereteinket.

A Hunfalvy Pállal színre lépő forráskritikai irányzat kezdeti szakaszának utolsó nagy alakja KARÁCSONYI JÁNOS volt, aki tevékenysége időbeli határai alapján inkább a következő korszakhoz tartozhatna, módszertani felfogása és szemléletmódja miatt viszont egyértelműen a Hunfalvy-féle vonal legpregnansabb képviselőihez kell sorolni. 1905-ben megjelent tanulmányában elődje szelleméhez hűen vallotta, hogy „*erős, éles kútfőbírálat nélkül sohasem boldogulunk e kétséges tárgyban, és e nélkül soha a vitának végére nem jutunk.*”^[72] A „*kútfőbírálatot*” három területre kell koncentrálni, ezekről függ ugyanis a kérdés helyes megoldása: a. a hun-krónika kritikai vizsgálata, b. az idevonatkozó oklevelek megrostálása, c. a jogi intézmények alapján levont következtetések ellenőrzése.

Az első ponttal kapcsolatos fejtegetések eredményeként Karácsonyi megállapítja, hogy a hun-történet szerzője Kézai Simon volt, aki jócskán mentett Viterbói Gottfried és Troppauai Márton műveiből, tovább tódítván ezek tévedéseit. Szép számmal találhatók viszont nála olyan elemek is, amelyek nem külföldi forrásokra, hanem az emlékezet által eltorzított hazai hagyományokra mennek vissza. Ezek közé tartozik egyebek mellett Csaba és Aladár küzdelme, valamint a székelyek eredete is. A két testvér harcában - Karácsonyi felfogása szerint - Kálmán és Álmos vetélkedését ábrázolta a szerző, mivel Álmos éppenúgy veszít és Görögországba menekül, mint Csaba. Ennek tudható be, hogy a későbbiekben már nem is tér ki viszályukra, hiszen ezt megtette ebben a részben. A krónika keletkezési ideje és a szerző személye eleve megkérdőjelezi a székelyekről szóló információk hitelességét, mivel Kézai szemmel láthatóan dunántúli illetőségű volt, hiszen ezt a területet és az itt birtokos nemzetségeket ismeri igazán, míg a Tiszántúlon és Erdélyben teljesen járatlan. Az ő korában viszont a Dunántúlon már nem voltak eredeti foglalkozásukat megőrzött székelyek. Karácsonyi véleménye szerint Kézai csak a hódtaui csatában találkozhatott székelyekkel, akiktől hallhatott „*valami nevezetes, de nem oly régi dolgot*” és ezt vetítette vissza Attila korába.^[73] Végül is, ami e „*kútfő*” használhatóságát illeti, véleményét ekképpen összegezi: „*a hun*

krónikát a székelyek eredeténél úgy félre kell vetni, mintha sohasem olvastuk volna. Mihelyt egyszer vele alkudozásra lépünk, mihelyt azt gondoljuk, hátha mégis tudott valamit a szerzője a székelyek eredetéről, biztosan verembe visz bennünket.”^[74]

Az oklevelek közül csak az 1350 előttiakat tartja felhasználhatóaknak, de ezeket sem mind, mivel az 1301-ig terjedőktől várhatunk érdembeli információkat. Számukat - a hamisnak tartottak kiszűrése után - 23-ban határozza meg. A jogi intézményekről szólván Karácsonyi ismét Hunfalvyt követi és megkérdőjelezi azok archaikus, honfoglaláskori vagy azt megelőző eredetét. Kritikával illeti azt a nézetet is (itt megint csak Szabó Károly és követői véleményére ismerhetünk), amely a székelységnek a királyi hatalomtól való nagymértékű függetlenségét és széleskörű önkormányzatát hirdeti. Óva int attól, hogy e jogi intézményeket kezdettől fogva létező, statikus képződményekként szemléljük és a későbbi állapotokat vetítsük vissza a korai időszakra. Véleménye szerint az 1000-1270 közötti intervallumra tehető születésük és csak e dátum után érhető igazán tetten fejlődésük, változásuk.

Az eredetkérdés vizsgálatakor Karácsonyi nagy teret szentel bizonyítási eljárásában a székely személy-, ág- és hely-nevek tanúvallomásainak, melyek alapján úgy látja, hogy „a székelyek sohasem, voltak valami más nemzet tagjai, sohasem voltak a magyaroktól századokon át elszakadt nép, hanem a XI. század végére megalakult egységes, keresztény, magyar nemzetnek voltak egyik ága.”^[75] Nem határörként szolgáltak, eredeti foglalkozásuk az erdők mentén való pásztorkodás volt, ami megkövetelte, hogy nyíllal, baltával legyenek felszerelve és a fegyverekkel bánni is tudjanak. E képességük irányította később rájuk királyaink figyelmét, amikor is külső háborúikhoz szükségük volt arra, hogy az országot övező erdőségeken keresztül utat vágassanak a lovasság számára. Vagyis a székelyek a magyar seregek műszaki alakulatait alkották volna. Nevük is ezt bizonyítaná, legalábbis Karácsonyi etimológiája szerint. Úgy véli, hogy az elnevezés a szlovén *sjek* ‘vágás’ + a török *li* denominális melléknévképző összetételéből keletkezett; jelentése ‘vágásos, vágással foglalkozó’ volt és a *sjekli* > *székli* > *székely* alakokon keresztül nyerte el mai formáját. Mivel eredetileg melléknévként szerepelt, kezdetben „*székli ember, székli magyar*” összetételekben használták és a későbbiekben kopott csak le az utolsó tag.^[76] Első pillanatra látható, hogy ez a névfejtés megint csak Hunfalvy szellemében fogant, s helytállóságát tekintve sem sokat különbözik annak hasonló próbálkozásaitól. Szent László uralkodása alatt költöztették a székelyeket Erdélybe, ahol a hadjáratokban való résztvételük jutalmaként nagy területeket kaptak - foglalkozásuknak, életmódjuknak megfelelően az erdős, hegyes vidékeken.

Mint láthattuk, ez az elmélet szinte teljes egészében a Hunfalvy által nyitott csapáson halad, mégsem lehet azt mondani, hogy e téren Karácsonyi epigon lett volna. Bizonyítási eljárása egyéni, melynek csak a váza viseli magán a nagy előd keze nyomát, a felépítmény önálló alkotás. Csaknem két évtized elteltével az idősebb tudós újra visszatért a témához; az alapkérdést illetően felfogása változatlan maradt, egy lényeges ponton azonban változtak nézetei. „*Tagadtam 20 év előtt azt - írja -, hogy a székelyek ősei hunok lettek volna. Ezt tagadom most is. De 20 év előtt vakon követve Hunfalvy állítását, tagadtam azt is, hogy a székelyek valaha másként beszéltek volna, mint magyarul.*”^[77] Újabb kutatásai viszont arról győzték meg, hogy eredetileg a magyartól különböző népelemnek kellett lenniük a székelyeknek, másként érthetetlenek lennének a krónikák becsmérő nyilatkozásai az 1116-os és 1146-os ütközetek kapcsán. A *népi különállás fontos bizonyítékának*, tartja II. Ottokár 1280-ban íródott levelét, melyben a cseh király arról ad hírt a pápának, hogy győzelmet aratott a magyarok és a seregükben harcoló egyéb népek sokasága felett: „*Mivel II. Ottokár kancellárja nemcsak a felsorolja a király ellen küzdő nemzeteket, hanem még azok vallását is tudja, nem lehet az ő, annyi egyéb adattal is támogatott tanúságát elvetnünk s a magyaroktól a szlávok közbeiktatásával is elkülönített székelyeket a magyarokkal egynyelvűeknek vennünk.*”^[78] Hunok azért nem

lehetek a székelyek, mert azokat 454-ben kiverték a Kárpát-medencéből, így kénytelenek voltak a Fekete-tenger északi partvidékére húzódní. Egyébként is az oguz törökökhöz tartoztak, vagyis a magyartól teljesen eltérő nyelven beszéltek, a régi székely nyelvben pedig nincs nyoma az oguz török hatásnak.^[79] „*Elfogadván azt, hogy a székely valamikor a magyartól elűtő nyelvet beszélt, el kell fogadnunk azt is, hogy a magyar 896-ban, ide beköltözése idején a székelyt már itt találta.*”^[80] Véleménye szerint a IX. században 3 néptörredék élt Magyarország területén: pannon- és morvaszlávok, avarok és gepidák. Tekintve, hogy a szlávoktól megkülönbözteti a székelyeket II. Ottokár levele, és figyelembe véve azt is, hogy az avarok az évszázad végére elenyésztek, csakis a gepidák lehetek a keresett ősök. Ezt támasztaná alá szerinte a személy- és helynevek vizsgálata is. Germán eredetűek lennének például a Benczencz, Tolon, Sandur, stb. alakok éppúgy, mint a Farczád, Tibád, stb. helynevek.^[81] Mindezek alapján nem habozik a végső konklúzió levonásával: „*kénytelen vagyok kimondani, hogy a régi székelyek ősei a gepidák voltak s a X-XII. századokban még gepida nyelven beszéltek.*”^[82] Későbbi tanulmányában már sajátos névetimológiával is alá kívánta támasztani elméletét, úgy vélte ugyanis, hogy a gepidák kötelessége az volt, hogy a magyarok vadászatain, hadjáratain kalauzokként, előharcosokként, kiséítőkként szolgáljanak. Nevük ennek megfelelően a régi német: *Sichel* ‘sarló, görbe kés faágak levágására’ szóból származna. Először *Sichelknecht* volt az elnevezés, de később a magyar nyelv „*elhagyta a nehéz kiejtésű knecht (= szolga, zsoldos - K.Z.) szót, elnevezte az előharcosokat fegyverükről, illetve szerszámukról a sichel-ről először szikel-nek, azután székelynek.*”^[83]

Karácsonyi gepida-elméletét a legtöbb kutató elutasította, így például MELICH JÁNOS is, aki bírálta a névetimológiát, mivel „*a ném. sichel ‘sarló’ csakis nyugati germán szó de itt a lat. secula ‘sarló’ átvétele. A keleti germánban: a gótban és így a gepidában nem volt meg. A gótban a ‘sarló’-nak gilba a neve, s valószínű, hogy ez volt a ‘sarló’ neve a gepidában is.*”^[84] Nem tartja elfogadhatónak a hely- és személynév-magyarázatok sem, mert ezek szintén nyugati germán eredetűek: „*sem a székelyek lakta területen vagy Erdélyben nincsen egyetlenegy folyó-, hely-, hegy vagy személynév, nincsen a székely nyelvben egyetlenegy közszo, amely gepida, tehát keleti germán átvétel volna.*”^[85] Az általánosnak mondható elutasítás egyébként nemcsak az elméletnek szólt, hanem egyúttal a Hunfalvy-féle - elsősorban nyelvészeti fogantatású - forrás-kritikai iskola utolsó nagy képviselőjét is érték a bírálatok. Karácsonyi működésének utolsó évtizede a székely-kérdés második korszakára esik, e korszakra pedig a forráskritikai irányzat időleges háttérbe szorulása, és a hun-teória (sok szempontból módosított kiadású) újraéledése jellemző.

A Hunfalvy Pál nevével fémjelezhető periódus igen fontos helyet foglal el a kérdéskör történetében. Miként erre már utaltunk, végső soron ez az irányzat emelte igazán tudományos szintre a székely-eredet vizsgálatát; legfőbb érdemének az tudható be, hogy a hun-elmélet kritikai bírálata révén sokban hozzájárult a romantikus, irracionális történet szemlélet túlhaladásához és szilárdabb alapokra helyezte a magyar história kutatását. Eredményei természetesen nem fedhetik el hiányosságait sem, melyek részben a módszerek kidolgozatlanságából, részben pedig a túlzott nyelvészeti orientáltságából származtak; az utóbbi területen egyébként végig meghatározó volt Hunfalvy hatása. Mindezen okok következtében a 20. század elejére az irányzat korszerűtlenné vált, így elkerülhetetlen volt a váltás. A szűkebb értelemben vett Hunfalvy-féle vonal lezárulása azonban nem jelentette egyúttal a forráskritikai irányzat végét is, hiszen az alaptétel és a maradandó eredmények beépültek a további kutatásokba, s részét képezik mai tudásunknak is.

III. „Herceg népe”

A második korszak kezdetének jelzésére két dátum is kínálkozik: 1898 és 1921. Az első THÚRY JÓZSEF, a második HÓMAN BÁLINT tanulmányának a megjelenési ideje. Thúry elmélete^[86] csaknem fél évszázadon át jelentős szerepet játszott a kutatás további menetében, az általa felállított etimológia története pedig önálló szakaszt képez a székely-kérdés historiográfiájában. A szófejtés már megjelenésekor magára vonta a figyelmet, az 1930-as években pedig egyenesen reneszánszát élte. Részben ennek a hatásával magyarázhatjuk, hogy ez idő tájt a vezető kutatók többsége valamilyen módon *a törökséghez igyekezett kötni* a székelyek származását. A teória pályafutása egyben lehetőséget ad néhány tanulság levonására is, s az adatok sokoldalú ellenőrzésének a fontosságára hívja fel a figyelmet.

Az elgondolás kiindulópontja az, hogy a székelyek és a hunok azonos származása az előbbiek és a magyarok közhitéből került a forrásokba, nem pedig a krónikások kitalálása révén. Thúry szerint azonban szó sincs arról, mintha Attila népét kellene a székelységben látnunk, tekintve, hogy *„ mindeddig nem ismerünk egyetlen egy olyan történeti adatot sem, amely igazolná, hogy Attila hun népéből csak egyetlen ember is maradt volna akár a mai Magyarország területén, akár Erdélyben.”*^[87] Miután a szerző hosszasan foglalkozik Hunfalvy tanításaival, kijelenti, hogy azok közül csak egyet tud elfogadni, mégpedig a Magyarországból Erdélybe való költözés elvét, tagadja viszont a tétel másik részét, mely szerint az Árpáddal bejött magyarok ivadékai lennének a székelyek; mindazonáltal Erdélyben ők tekinthetők ősfoglalóknak. Korábbi elhelyezkedésüket a helynevek alapján próbálja megállapítani, s úgy találja, hogy *„a Magyarország területén még ma is létező, székelyes nevű helységek nagy száma, elhelyezkedése és nevüknek természete teljesen kizárják a véletlen találkozás lehetőségét a székelyföldi helységek azonos neveivel.”*^[88] Vagyis a helynevek a valaha ott élt székelyektől származnak.

Kizárásos alapon jut arra az eredményre Thúry, hogy csakis az avarok lehettek a talányos eredetű népesség ősei, mivel a külföldi kútfők a IX. század folyamán csak ott adnak hírt avar, illetve hun lakosságról, ahol a belföldi források (krónikák, oklevelek, helynevek) székelyekre engednek következtetni. Véleménye szerint egyébként az avarok éppen olyan hunok voltak, mint az Európát 375-453 között pusztító elődeik, és rokonok a magyarokkal is, hiszen a két nép az V. században szétváló ugarság két ágát képviseli. Ily módon végső kicsengésében Thúry is a hun eredet mellett kötelezi el magát, bár a származtatás minőségében különbözik a hagyományos felfogástól. Röviden úgy lehetne összefoglalni, hogy hunok, avarok, székelyek és magyarok egyaránt a szoros rokonságban levő török népek közé tartoznak.

Tanulmányának a későbbiek szempontjából legfontosabbnak bizonyuló részében fejt ki a népnévre vonatkozó teóriáját; miszerint a *székely* elnevezés a török szikil-szekil ‘nemes ember, született nemes, előkelő származású, úr, főrangú’ jelentésű szóból származik, így hívták önmagukat az avarok, szemben a szlávokkal, akiket *tat* ‘földműves, paraszt, falusi, alattvaló’ névvel illették. A „szikil”-re vonatkozó adat egyébként csak egy régi török munkában, Sejkh Szulejmán szótárában található meg.^[89]

Thúry elméletének első bírálója SEBESTYÉN GYULA volt, aki több cikkben is támadta vitapartnere tételeit, köztük természetesen névetimológiáját is. Érthetetlen lenne szerinte az, ha egy hódolt, csatlakozott nép (amilyenek a székelyeket tartja) előkelő családból származó, bej ‘fiú’ elnevezéssel illetné önmagát.^[90] A helyes megoldáshoz csak úgy juthatunk el, ha belátjuk, hogy foglalkozást jelentő népnévről van szó, mely az ural-altáji ősnyelvben is megtalálható szejke (szik, szék) ‘gázló, sekély víz’ alapszóból keletkezett többszörös jelentésváltozással és törökös továbbképzéssel. Az így létrejött szikil-székel név jelentése pedig ‘végbéli,

határőr'.^[91] Sebestyén egyébként szintén az avarokhoz köti a székelyek eredetét; az ő felfogása szerint ugyanis „*az Attila személyével kapcsolatba hozott hazai hun mondák alapját hunoknak nevezett és hunoknak tartott pannoniai avarok hazai emlékeiből rakta le az élő szájhagyomány és a hagyomány szövevényeiben eltévedt hazai krónikás.*”^[92] Csak a nyugati székelység származik azonban az avaroktól, míg a keleti, nagyobb tömb ősei a kabarok voltak; mindkét rész feladata a határok őrzéséből állott, amit a honfoglalás után felvett nevük is bizonyít. A későbbiekben azután elhalványult a tömbök közötti különbség, s csak az egységes székelység képét őrizte meg az emlékezet.^[93] Néhány évvel később megjelent tanulmányában NAGY GÉZA (bár általában véve nem osztja Thúry felfogását) úgy vélekedett, hogy a székelyek neve nem tartható ‘favágó’ vagy ‘határőr’ jelentésű szónak, hanem a török szekilből származik.^[94]

Érdekesen foglalt állást jelentős tanulmányában HÓMAN BÁLINT. Ő úgy látta, hogy a székely-kérdés körül levő zavar oka végsősoron Hunfalvy Pál, akinek működése óta túlságosan előtérbe kerültek a nyelvi szempontok, míg a történetiek háttérbe szorultak. Megrója őt és követőit azért is, mert véleménye szerint a német hiperkritikus nézetek hatása alá kerültek, s irtóhadjáratot indítottak a hagyományok ellen; a nyelvet tekintették egyetlen megbízható forrásnak. Mivel a székely-kérdés elsősorban történettudományi téma, így helytelen lenne feláldozni a tényeket egyoldalú nyelvtudományi hipotézisek kedvéért. Hóman - Karácsonyi-hoz hasonlóan - szintén három probléma megválaszolásában látja a megoldáshoz vezető utat. Kulcskérdései a következők: a. Ösfoglalók vagy királyi telepítvényesek-e a székelyek? b. Magyarok vagy idegenek? c. Mikor szálltak meg Erdélyben, illetve Magyarországon?^[95]

Az első pontra a társadalmi szervezet és a jogi intézmények vizsgálata adhatja meg a feladatot. Ez pedig arra mutat, hogy a székely fejlődés teljesen analóg a kunokéval; az erős nemzetiségi szervezet egy zárt tömegben letelepült nép vagy törzs ősi gazdasági és politikai szervezete maradványaként fogható fel. Vagyis a titokzatos székelyek ösfoglalók voltak. Erdély egyedüli honfoglalói. A nemzetiségükre vonatkozó kérdést XII.-XIV. századi forrásaink segítenek megválaszolni, melyek csatlakozott katonai segédnépnek mutatják őket. Úgy véli, hogy „*a székely nép a magyartól (és a besenyőtől is) különböző, de a magyarral rokonnak, azzal együtt hun származásúnak tartott önálló nép vagy törzs volt.*”^[96] Eredetileg a magyartól eltérő (valószínűleg török) nyelvet beszéltek, de már korán elmagyarosodtak. Erdélybe való telepedésük időpontjára több tényből is következtethetünk. Mivel az erdöntúli vidék a monarchia megalapításakor királyi birtok lett, a székelyek pedig ösfoglalók, így legkésőbb a honfoglalás idejéig meg kellett szállniuk az általuk lakott területeket.

A három kétséges pont tisztázása után már csak két eshetőséggel kell számolni: a székelység vagy a honfoglaló magyarokkal jött be, vagy pedig korábban is a Kárpát-medencében lakott. Kabarok nem lehettek, mert Anonymus és a krónikák határozottan megkülönböztetik a kabar és a székely csatlakozást. Nem lehetnek eszegel-bolgárok sem, hiszen ezt a feltevést nem támasztja alá egyetlen adat vagy célzás sem. Mivel tudjuk, hogy ösfoglalók voltak, így „*a székelyekben egy, az avar birodalomhoz tartozó, s ennek bomlása után a IX. században Erdélybe húzódó néptöredéket kell látnunk.*” A krónikákban megőrzött anyag azt bizonyítja, hogy „*a hunnal azonosnak tartott, s a hun hagyományt őrző török fajú nép: az avar, bolgár vagy az avar uralom idején hazánk területén történetileg kimutatható hun törzsek valamelyikének ivadékai.*”^[97]

Hóman Bálint tanulmánya tulajdonképpen kettős célkitűzésnek tesz eleget: Hunfalvy Pál és a forráskritikai irányzat elmarasztalásával összegzi (és tegyük hozzá, sokban el is túlozza) az iskola hibáit, s megfogalmazza a váltás elkerülhetetlenségét; egyúttal - a szerző által kidolgozott hipotézis formájában - mintegy kijelöli a további kutatások irányát. Az elkövetkezendő évek vizsgálódásainak jelentős része a dolgozatban lefektetett elvek szerint közelít majd a

kérdéshez, ami lényegében azt jelenti, hogy a kutatók többsége valós magvat keres a Hunfalvy és követői által annyit ostorozott „nemzeti hagyományban”. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy az irányváltás a „hagyományértékelő” iskola vitathatatlan győzelmét jelentette, hiszen szó sem volt a krónikabeli hun-elmélet egyértelmű elfogadásáról. Ezzel kapcsolatos álláspontját Hóman így foglalta össze: „a történettudomány nem igazolja az Attila halála és birodalma bomlása után Erdélybe költöző, s ott ötödfélszáz évig, a hun-magyarok bejöveteléig a hegyek közt elvonultan élő székelyekről szóló ősi hagyományt, de megerősíti, történeti tényné emeli a székelység hun hagyományát.”^[98] Arról lehetne inkább beszélni, hogy ezekben az években bizonyosfokú közeledés játszódott le a két vonulat között, amit az is jelez, hogy a Hóman nyomába eredő tudósok is csak egyre vékonyodó szállal kapcsolódnak a hun-tradícióhoz, hogy azután az 1940-es évektől vitathatatlaná válják a megújított forráskritikai iskola győzelme.

Felvetődik természetesen a kérdés, hogy Hóman Hunfalvyékat illető kritikai észrevételei mennyiben állják meg a helyüket? Mint már utaltunk rá, jogos volt az elmarasztalás, amennyiben rámutatott az iskola túlzottan erős nyelvészeti orientáltságára, Tagadhatatlan, hogy - elsősorban Hunfalvy hatása alatt - egyre-másra születtek az ambiciózus névetimológiák, s kétségtelen az is, hogy a buzgólkodás számos nyelvészeti torzszülöttel „ajándékozta” meg a tudományt. Erősen torzító viszont az a beállítás, miszerint a tábor hívei háttérbe szorították volna a történeti jellegű források vizsgálatát, hiszen elegendő csak Karácsonyi vagy Sebestyén már ismertett munkáira gondolnunk. Másfelől a nyelvészetnek az őstörténeti kutatásokban játszott szerepét maga Hóman is kénytelen elismerni. A forráskritikai irányzat szigorú elmarasztalása ellenére sem sikerül egyébként a hunokkal való rokonságot bizonyítania: érvelése e területen csak bizonyítékokat nélkülöző kijelentésekre, illetve preconcepciójának (a hun-történet egyes elemei népi hagyományból kerültek a krónikákba) a többszöri megformulázására korlátozódik. Végző soron a tanulmány a történeti érvek meghatározott szempont szerinti következetes végiggondolására mutat példát, s tartalmaz bizonyos helytálló megfigyeléseket és előremutató elemeket is (a besenyő eredet cáfolása, a XIII.-XIV. századi írásos emlékekből való visszakövetkeztetés stb.). *Kritikai-összegező hangvétele, valamint programadó jellege miatt* ebben a dolgozatban láthatjuk a székely-kérdés második korszakának nyitányát. A Thúry-féle elmélet - bár mint jeleztük, bizonyos szempontból szintén önálló korszakot fog át - nem jelentett minőségi változást a kérdéskörön belül, így természetesen nem is tekinthető valódi határkönek. Erre a szerepre a már vázolt okoknál fogva csak Hóman Bálint tanulmányát tarthatjuk alkalmasnak, nem feledve természetesen, hogy mindenféle periodizálás szükségszerűen magán hordja a mesterkélt és leegyszerűsítés jegyeit.

Sajátos elméletet dolgozott ki a székelyek eredetéről a korszak vitázó kedvű történésze, ERDÉLYI LÁSZLÓ, aki már az 1910-es években Tagányi Károllyal folytatott társadalomtörténeti jellegű polémiájában is érintette a kérdést,^[99] 1918-1922 között pedig három önálló tanulmányban fejtette ki teóriáját. (E dolgozatokon kívül még számtalan munkájában visszatért a problémához - legalábbis érintőlegesen - az álláspontja népszerűsítésében fáradhatatlan kutató.) Erdélyi az Árpád-kori magyar társadalom szerkezetében keresve a székelyek helyét, arra az eredményre jutott, hogy „a székely nemzet az Árpádházi királyok véreit védő várőrök katonai osztályához tartozott, amelynek tisztjeit és az ezektől származó családokat várjobbágyoknak hívták.”^[100] Helyzetük a besenyőkhöz hasonlít a leginkább, ugyanis „mindkettő helyhez kötött, szabados, hadifogoly eredetű várőr”.^[101] A székely szó nem jelenthet foglalkozásnevet, mert akkor a besenyőket is így kellett volna hívni. Nemzeti névről van szó, amelynek viselői az Árpád fejedelemmé választása és a besenyők, kunok, izmaeliták fogságba esése között eltelt időszak alatt hadakoztak a magyarsággal és váltak hadifoglyokká.^[102] Megítélése szerint csakis az eszékeli-bolgárok lehetnek a talányos ősök, akikről (legalábbis szerinte)

Bíborbanszületett Konstantin is azt állítja, hogy Etelközben határosok voltak a magyar törzsekkel. Érdekes módon Erdélyi a honfoglalást megelőző bolgár-magyar háborúhoz kapcsolja a székelyek kényszerű csatlakozását. „Amikor tehát - írja - Árpád magyar fejedelem a görög császárral 894-ben szövetekezett és győzelmesen harcolt fia, Liuntin (Levente?) vezérlete alatt a magyar sereg a bolgárok ellen, akkor kellett az eszékel törzs vitézeinek foglyul esniök.”^[103] Végso soron hun utódokkal van dolgunk, hiszen a bolgárok maguk is hunok voltak; ennek emlékét őrzí egyébként a krónikákban lévő hagyomány is.^[104]

Erdélyi László egy hosszú múltra visszatekintő, ma is elevenen ható elméletet hívott segítségül álláspontja kidolgozásához. Az eszeke-bolgároktól származtatás ugyanis nem ment újdonságszámba, most azonban olyan formában jelentkezett, melyet általában nem fogadott el a kutatás. Nem tehette ezt már csak azért sem, mert a teóriának alig van olyan állítása, amely helytállónak bizonyulna. Az igaz ugyan, hogy Etelközben a magyarok határosok voltak a volgai bolgárok közé tartozó eszekelekkal, ennek emlékét azonban nem Bíborbanszületett Konstantin, hanem a Szeajhániból merítő Ibn Ruszta és Gardízi tartották fenn^[105] (az Erdélyi-tanulmányok egyébként számos hibás, téves adatot tartalmaznak). Teljesen irreálisnak kell tartani azt a feltételezést, miszerint a 890-es években lezajlott bolgár-magyar ellenségeskedések során számottevő eszekele tömegek eshettek volna fogságba. Ezek a harcok - mint köztudott - nem a volgai bolgárok, hanem a Simeon uralma alatt álló (immáron keresztény) dunai Bolgárország ellen folytak. Eszekelekkal legfeljebb Etelközben hadakozhattak volna őseink, itt azonban nem velük, hanem a besenyőkkel gyűlt meg a bajuk, akik azután végleg ki is szorították innen a magyar törzseket.^[106] Nem kevésbé fantasztikus a koncepció azon része sem, amely *hadifoglyoktól* eredezteti a székelységet. Joggal mutattak már rá az elmélet korábbi bírálói is, hogy nemcsak a történelmi tanulságokkal, de a józan logikával is ellenkezik az a feltételezés, amely az ellenséges foglyok tömegeivel tartja megvédhetőnek a királyi várakat, nem pedig hazai fegyveresekkel. Nehéz elképzelni azt is, hogy a végso eredményét tekintve vereséggel záruló bolgár háborúban olyan tekintélyes számú foglyot ejtettek volna a magyarok, amennyi ősapa a több tízezernyi főre duzzadó székelység számára szükségeltetett. E szembeötlő logikai botlások és hibák következtében Erdélyi elképzelését - akármilyen sokszor is ismételte azt el - egyöntetű visszautasítás fogadta. A kritikákat jogosnak kell tartanunk, s magát a teóriát a székely-kérdés történetét végigkísérő különbségek közé sorolhatjuk. Igazságtalanok lennének azonban, ha nem jeleznénk, hogy a konstrukciónak van egy pontja, mely még ma is elgondolkodásra készteti a kutatót: ez pedig a XIII. század eleji székelyek szabad voltával szembeni szkeptikus állásfoglalása, amit a Váradi Regestrum egy - általunk is idézett - oklevelével kíván alátámasztani a szerző. A probléma még ma sincs megnyugtatóan tisztázva, s az érvek-ellenérvek mérlegelésekor nem hagyhatjuk figyelmen kívül Erdélyi okfejtését sem.

1927-ben jelent meg SZÁDECZKY KARDOSS LAJOSNAK, Szabó Károly egykori tanítványának tollából a székelység történelmét az első világháborúig tárgyaló munka.^[107] Szádeczky mögött akkoriban már több évtizedes kutatómunka állt, hiszen ő volt az, aki több írásában is bizonyította a csíki székely krónika hamisítvány-voltát,^[108] s ő folytatta tanára halála után a Székely Oklevéltár közzétételét is. Mint a könyvből is kiderül, nagy szeretettel és elhivatottsággal foglalkozott tárgyával a jeles tudós. Célja - miként az előszóban megfogalmazza - elsősorban az, hogy az intézmények fejlődését mutassa be: „*En a székelyek történetének lényegét és súlypontját nem az eredet homályos kérdésének tisztázásában, hanem a már dokumentálható történelem és az intézmények fejlődésének megállapításában látom.*”^[109] Mindez azonban nem akadályozza meg abban, hogy a származás problémájában is állást foglaljon. Sajnos némi csalódást okoz ez az új elmélet, óhatatlanul kísért ugyanis a gyanú, hogy kialakításában nagy szerepet játszott a „mindenképpen valami mást” szemlélet is.

Szádeczky a *Kubán vidékén élő cserkeszek, valamint hunok, bolgárok, kabarok keveredéséből eredezteti a székelyeket*. A bonyolult családfát saját fogalmazása szerint sem teszi sokkal érthetőbbé: „minden jel arra mutat, hogy a székelyek nem mások, mint a Konstantin császár által Kabaroknak nevezett, de tartományukról magukat valószínűleg szikelielieknek mondott, avagy a kabarokkal együtt csatlakozó szíkek (szikelieliek), a perzsák szerint bolgár (azaz hun eredetű) eszegelek.” Egyébként „a hun eredetű, kabarokon szikeli (eszegelel-bolgár) székely nép a Fekete-tenger keleti partvidékén csatlakozott a szomszédságukban lakott magyarokhoz.”^[110] Nem fogadja el Szádeczky a hun-krónika azon részét, amely szerint a székelyek Attila halála után húzódtak mai lakhelyükre, ugyanis - és itt lényegében Hunfalvy érvét ismétli - a honfoglalásig eltelt négyszáz esztendő alatt semmilyen feljegyzés nem ad hírt a népcsoportról. Szabó Károlyt követi viszont a gondolatmenet akkor, amikor a szerző az intézmények vizsgálata alapján a X-XI. század fordulójára teszi az Erdélybe való költözés időpontját, vagyis akkorra, amikor még megvolt a magyarországi törzsszerkezet.^[111] A munka legfőbb értékét - az előszóban beígértéknek megfelelően - a későbbi korokkal kapcsolatos fejezetek képezik; ezek azok a részek, amelyek (természetesen némi kritikával) még ma is haszonnal forgathatók.

ASZTALOS MIKLÓS az 1930-as években közzétett tanulmányában^[112] jórészt elfogadta Hóman Bálint elméletét a székelyek avar (illetve onogur bolgár) származásáról, valamint azt a (már Thúry által is hangoztatott) megállapítást, hogy nevük nemzeti vagy törzsnév, melyet a más népektől való megkülönböztetés végett használtak, s nem foglalkozásuk révén jutottak hozzá. Az avar birodalom bukása után húzódtak Erdélybe, a Küküllők vidékére. Itt talált rájuk a honfoglaló magyarság azon ága, amelyik a Kárpátok délkeleti hágóin keresztül özönlött az új hazába. A jövevények magukkal sodorták a székelység egy részét Pannoniába, ahol azután részt vettek a harcokban, majd pedig a gyepük mentén telepítették le őket. Erdélyből „nem egyszerű segédcsoportnak, hanem jelentős hányadnak kellett kijönnie, hogy kint Magyarországon részben felmorzsolódjon a határvédelem feladatában, részben beolvadva a rokon magyarságba, annak számát és erejét növelje.”^[113] Asztalos szerint nagy ellentét van a magyarországi és az erdélyi székelyek jogállásában, ugyanis az előbbieke emléke csak addig maradt fenn, amíg a határon feladatuk ezt indokoltta tette. Ennek megszűnte után beolvadtak a magyarságba.^[114] A keleten maradt rész feladata egyfelől a határok biztosítása volt, másrészt pedig összekötő kapcsot képeztek az északon elhelyezkedő kündü törzs, valamint a Dél-Erdélyben levő Gyula törzse között.^[115] A székelyek gyors nyelvi asszimilációjának okát egyébként a magyarság - Konstantin által is említett - kétnyelvűsége teszi érthetővé.

1935-ben jelent meg a nagy turkológus, NÉMETH GYULA cikke.^[116] A dolgozat újból Thúry József etimológiájára irányította a figyelmet, minek következtében néhány évre ismét a tudományos vérkeringés részévé vált a csaknem negyven esztendő óta teória. Németh vélekedése szerint a „sikil”-ből való származtatás eleget tesz a hangtani és jelentéstani kritériumoknak. E szó ugyanis „kétségtelenül méltóságnév”, s a „török népnevek egy jó része eredetileg méltóságnév”. Ami a tartalmát illeti, úgy véli, hogy „a székely itt 'herceget' jelent, illetőleg a népnév eredetileg annyit jelent, mint a »a herceg törzse, a herceg népe«”. Hozzáfüzi mindehhez, hogy „a török adat csak egy forrásban van meg, Sejch Sulejmán csagatáj szótárában, de helyességében nincs okunk kételkedni.”^[117] Határozottan elítél minden olyan törekvést, amely a törökségen kívül kutatja az eredetet: „a rendelkezésünkre álló adatok tudományos értelmezése csak azt a felfogást engedi meg, hogy a székelyek török eredetűek, tehát minden olyan elmélet, amely a rendelkezésünkre álló adatok alapján ezen a kereten kívül keresi a székelyek eredetét, lehetetlen.”^[118] Bár nem lehet kétséget kizáróan meghatározni, hogy mely nép köréből származnak, legvalószínűbbnek tartja, hogy a kabarok egyik törzsét alkották,

amely meglehetősen önállósággal rendelkezvén, a 890-es években már külön népként élt a Kárpát-medencében, és „*a honfoglaláskor immár másodszor csatlakozik a magyarokhoz*”.^[119]

A hun rokonságról szólva kifejti Németh Gyula, hogy „*a magyar is, a székely is abból a nagy török népcsaládból került ki, melynek legkiválóbb uralkodója Attila, leghatalmasabb népe a hun volt. Ezek a népek Attilához és a hunokhoz való tartozásuk emlékét természetesen megtartották*”.^[120] Bár a kérdéstől elválasztva kell kezelni a hun-krónika alakulásának történetét, annyi megállapítható, hogy ennek lényegét nem szabad idegen eredetűnek gondolni, hiszen ha a nyugati népek megőrizték Attila emlékét, akkor ugyanaz feltehető a kelet-európaiakról is.

Igen lényeges még az a szempont, amely a származtatási kísérletek egyikével kapcsolatban vetődik fel a tanulmányban. Mint már utaltunk rá, többen összefüggésbe hozták a székelyeket az Ibn Rusztánál és Gardízínél szereplő, volgai bolgár .sz.k.l. (eszekel, iszikil stb.) törzsszel. Hasonló hangzású neve, valamint földrajzi elhelyezkedése révén e népesség előkelő helyet foglalt el (és foglal el ma is) a székely eredet szempontjából gyanúba vehető ősök között. Németh Gyula viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy „*ez a szó magánhangzóval kezdődik, ennél fogva a székely névvel semmiképpen sem lehet egyeztetni*”.^[121]

A fentebb idézett gondolatokra támaszkodik tanulmányaiban MÁLYUSZ ELEMÉR is,^[122] mégpedig „*oly teljes mértékben, hogy - mint írja - megjegyzéseink maguktól tárgyaltanokká válnának, ha Németh fejtegetései téveseknek bizonyulnának*”.^[123] Egy ponton tér csak el ezektől az elvektől; nem osztja ugyanis azt a feltevést, mely szerint „*a székelység neve alatt a kabarok egyik törzse, mint valami kialakult, ... rokon nép csatlakozott a magyarsághoz, megőrizve régi szervezetét*”.^[124] Elfogadja a Németh által is megerősített Thúry-féle etimológiát, úgy véli azonban, hogy abban nem nép-, hanem törzsnevet kell látni. A székelység mesterségesen megszervezett törzs volt, tagjai a hét honfoglaló magyar törzskeverék (finnugor és török elemeket is magukban foglaló) népességéből kerültek ki. Mint nevük is mutatja (‘herceg népe’), a trónörökös herceg, vagyis a fejedelem legkedvesebb fiának a hatalma alá tartoztak. Lényegében a csatlakozott segédnépekhez hasonló katonai feladatokat láttak el. Megszervezésükre Árpád korában került sor, és Zoltán volt az első herceg, akinek szolgálatára állottak.

Mályusz Elemér koncepcióját GYÖRFFY GYÖRGY is átvette 1941-ben megjelent írásában.^[125] Elfogadja azt a tételt, hogy a székelyek a központi (fejedelmi) hatalom által létrehozott törzs tagjai voltak. Úgy látja, hogy „*a székely törzsszervezet a fejedelmek korában, a X. század második felében keletkezhetett*”, tehát 955 után, amikor a magyarság törökös nomád erői meggyengültek, míg a félnomád, földművelő életmódot folytató finnugor elemek felülkerekedtek. Mindez a központi hatalom erősödésével járt együtt. Ekkor vált szükségessé a határvédelem hatékonyabbá tétele is, amit az új törzs felállítása segített elő. Nevükkel kapcsolatban ő is Thúry etimológiáját tartja a legvalószínűbbnek; szerinte a „*szikil*” eredetileg méltóságnév volt, s a későbbiekben ment át törzsnévbe. Mályusztól eltérően úgy véli, hogy az Aba nemhez tartozó Csaba volt az első szikil, azaz herceg, aki az új képződmény élén állott.^[126] A székelyek kisebb töredékeit egyébként a nyugati vidékekre telepítették, kiegészítendő a gyepüket védő besenyők láncolatát, míg a többség Biharban, a Körösök és a Berettyó környékén kapott szállásterületet. Erdélybe való előnyomulásuk a XI. század elején, Szent István alatt vette kezdetét, és az 1200-as évek első felében jutottak el a Kárpátokig.

E két elmélet a Hunfalvy-féle vonulatokhoz áll közel, legalábbis abból a szempontból, hogy a magyarság köréből megszervezett és keletre telepített népalakulatnak tartják a székelységet. Ami a hun származást illeti, Mályusznál e kérdés nem vetődik fel, míg Györffy annyi engedményt tesz, hogy elképzelhetőnek tartja, miszerint hun elemek keveredtek a magyar törzs-

szövetségbe, s tőlük származhat a krónikabeli monda alapja (a későbbiek során e kérdésben is módosítja majd álláspontját). Mint a példák is mutatják, a Hunfalvy által elindított irányzattal szemben megnyilvánuló kritikák nem jelentették egyúttal a „*hagyományértékelő*” iskola győzelmét, hiszen a hun-elmélet egyes elemeit elfogadó kutatók is csak félig-meddig kötődtek a romantikus elképzeléshez.

Csaknem fél évszázadig tartott a *sikil* szó pályafutása, és ez alatt az idő alatt fontos elméleteknek vált alapjává, szinte egyetlen tartóoszlopává. Rövid úton vetett véget karrierjének HASAN EREN 1943-as közleménye. Eren kimutatja, hogy a csagatáj eredetűnek tartott szó minden valószínűség szerint helytelen olvasatból keletkezett, a „*silik*” ‘nemes, tiszta fajú és származású’ szóból, ugyanis az utolsó k vonása hanyag kézírás következtében nem az ötödik betűhöz került, hanem a harmadikhoz. Megerősíti mindezt, hogy Suleiman szótára egyébként is hemzseg a furcsa elírásoktól, badar hibáktól.^[127] A dolgozat egyúttal a székelykérdés adott szakaszának a záróakkordját is jelentette, mivel az újabb zsácutca felfedezésével másfelé terelődtek a kutatás ösvényei.

IV. Magyar vagy török?

A kérdéskör történetében bekövetkezett korszakváltásokat jelzőhatárvonások közül Hasan Eren cikke tekinthető mindeddig az utolsónak, mivel az azóta eltelt időszak önálló egységnek fogható fel tárgykörünkön belül. Ennek a máig tartó szakasznak legjellemzőbb vonása a koncepciók polarizálódása két elméletcsoport körül: az első tábor hívei szerint a székelyek eredendően magyar származásúak, míg az ellentett-pólus képviselői úgy vélik, hogy valamilyen török eredetű csatlakozott katonai segédnép (többnyire a kabarok) utódait kell bennük látnunk. Az új vonást nem annyira a nézetek tartalmi vonatkozása jelenti, hanem inkább az a határozott ellentét, amely a két felfogás között feszül. Mint láttuk ugyanis, ezek az elképzelések ilyen vagy olyan formában már a kutatások előző periódusaiban is fontos szerepet játszottak. Míg azonban korábban nem volt közöttük éles válaszfal, sőt nemegyszer a határvonalak is elmosódtak (Thúry József, Németh Gyula stb.), addig az utóbbi évtizedek vizsgálódásai mind nyelvileg, mind pedig etnikailag kifejezetten megkülönböztették egymástól a *jórészt finnugor eredetű magyarságot és a régi török népeket*. Eltűnt az a kapocs is, amellyel régebben az uráli és az altáji nyelvcsaládokat igyekeztek összekötni, és háttérbe szorultak a nyelvcsere-re vonatkozó koncepciók is. Ezek a tényezők eredményezték, hogy jelenleg a már említett elméletek között húzódik a kutatás fő törésvonala. Természetesen a két csoport mellett egyéb elképzelések is napvilágot láttak (mint alább erről még szó lesz), ezekről azonban elmondhatjuk, hogy nagyrészt a tudomány perifériáján vegetálnak, s érdemlegesen nem határozzák meg a további vizsgálódásokat.

1944-ben jelent meg MOÓR ELEMÉR tanulmánya,^[128] amelyben - immáron Hasan Eren eredményeit is figyelembe véve - a honfoglaló magyar törzsek településének tükrében próbálja megoldani az eredetkérdés problémáit. A szegedi kutató úgy véli, hogy „*a székelység semmiképp sem alakult ki olyanformán, hogy valamikor a honfoglalás után egy magyar népcsoport települt volna be Erdély hegyei közé*”^[129] Nem fogadja el a hunokkal való rokonságot sem, mert véleménye szerint a krónikákban szereplő történet lényegében kitalálás, mely túlnyomórészt külföldi hiedelmekre megy vissza; ezek már csak azért sem lehetnek bizonyító értékűek, mivel a *hun* népnév ebben az időben már 'lovasnomád' értelemmel szinte köznévvé vált Európában. Eredeti hagyományként csak a *Chigla* mezőre vonatkozó részt fogadja el, melyben egy valóban megtörtént katasztrofális vereség emléke őrződött meg.^[130]

Moór Elemérnek határozott véleménye, hogy a székely népvét nem lehet a magyarból megfejteni, így tehát idegen etnikumról van szó.^[131] Legvalószínűbbnek tartja a *török származást*, s a közép-ázsiai dzikil (-dzekil-cigil) népességtől eredezteti a székelyeket. E dzikilek a türkökkel sodródtak Európába, s két másik - eredetileg a kazárokhoz tartozó - törzzsel együtt a magyarokhoz csatlakoztak. Ők voltak a kabarok. (A másik két törzs neve: Tárkony és Varsány.) A honfoglalás után az ország nyugati részein határvédő feladatokat láttak el, az augsburgi csatában azonban az utóbbi két népcsoport annyira kivérzett, hogy megszűntek önálló egység lenni, s lassanként beolvadtak a dzikil-székelyek közé, akiknek nevét is átvették. Az elmagyarosodott és egyre keletebbre vándorló populációt a XIII. század első felében telepítette a királyi hatalom Erdélybe, a hágók és szorosok védelmére. Kiváltságaik összefüggtek életmódjukkal és azzal a fő foglalkozási ággal, melyet már korábbi területeiken is gyakoroltak: „*a székelyek sokat emlegetett szabadsága lényegileg abban állt, hogy sokáig megtartották, illetve megtarthatták az extenzív állattenyésztéssel kapcsolatos politikai berendezéseket, életformát és adózást*”.^[132]

Moór Elemér elmélete nem vált részévé a tudományos vérkeringésnek, s a méltatlan feledés jutott osztályrészéül. Bár több megállapításával nem érthetünk egyet, számos következtetése megőrizte aktualitását, így például figyelemre tarthat számot többek között dolgozatának az a része is, amelyben kifejti, hogy a székelység és a nyugat-magyarországi népesség közötti kapcsolatra a nyelvjárási adatok nem szolgáltathatnak bizonyítékokat. A mai magyar idiómák ugyanis nem ősie, történeti kialakulásukról nem sokat tudunk, így a két régió nyelvében fellelhető hasonlóságok sem etnikai azonosságra vallanak, hanem a peremterületek nagyjából azonos viszonyai közepette kifejlődött közös vonásoknak tekinthetők.^[133] A tanulmány módszertani vonatkozásban is több, máig vitatható érvényű igazságot tartalmaz, mint például a nyelvészet fontosságának hangsúlyozása az őstörténeti kutatásokban. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a kérdéskör történetének egyik jelentős darabját alkotta meg Moór Elemér.

1945 utáni történetírásunkban, mint az köztudott, több irányú súlyponteltolódás is bekövetkezett. Ezek egyik „eredménye” az lett, hogy a középkori kutatások hosszú évekre háttérbe szorultak, s természetesen megcsappant a székely-kérdéssel foglalkozó írások száma is. Ennek ellenére napvilágot látott azonban több jelentés, nagy hatású elmélet, az utóbbi 10-15 évben pedig az érdeklődés örvendetes megújulásának lehetünk szemtanúi.

Újszerű - bár korántsem egyedülálló - elgondolással jelentkezett a második világháború utáni években MOLNÁR ERIK, aki az elszegényedő szabadok XI. század vége felé kibontakozó vándormozgalmával hozta kapcsolatba a székelység kialakulását. A vándorlás az ország még be nem telepített területei, vagyis a határ közelében fekvő részek felé irányult, és célja az egyre szorítóbbá váló feudális kötöttségek elől való menekülés volt. E felfogás megerősítését véli kiolvasni a krónikákból is, mivel „*a székelyekkel kapcsolatban, egyéb adatok mellett, Kézai is igazolja, hogy szökve kerültek Csíkba, a Csigle-mezőre - ha ezt a hagyományt Attila korára vetíti is vissza.*”^[134]

Molnár Erik gazdasági-társadalmi szempontból közelített a problémához, feltevése azonban - ezen a szinten - ötletnél egyébnek nem tekinthető, mivel nélkülözi a konkrét bizonyító anyagot. Csak bonyolítja a kérdést, hogy saját maga sem pontosította kellőképpen elgondolását, hiszen munkája későbbi részében idegen eredetű népelemként említi a székelységet: „*a 12. században a könnyűlovas pásztorkatonaságot, mely a magyar dolgozók elparasztosodása következtében nem-magyarokból állott, besenyők és székelyek, a 13.-ban a székelyek mellett főleg kunok, kis részben románok szolgáltatták.*”^[135]

Érdekes fejlődést mutat viszont GYÖRFFY GYÖRGY munkássága, melynek nagyobb része az általunk tárgyalt korszakra esik. Györffy - kisebb módosításokkal - több mint másfél évtizedig kitartott 1941-ben közzétett első elmélete mellett, bár ez alatt az idő alatt is több, új momentumokat tartalmazó tanulmány került ki a keze alól. Ezek közül most csak 1948-ban megjelent művével foglalkozunk, melyben egyebek mellett hosszasan elemzi a hun-történetet, és Marquart nyomán megállapítja, hogy az abban szereplő *Hunor* és *Magor* testvérpár első tagja nevében nem szabad a hunokra visszamenő hagyományt látni, mivel az onogor törökök perszonalizálódott népeve őrződött meg ebben a formában. A fejlődés nagyjából így rekonstruálható: *tr.*: onogur, unogur > *m.*: *onour, *onor, *unour, *unor > Hunor. A szókezdő *hu-* jelentése e korban gyakori jelenség volt (vö. Anonymus: Hung, Hunguar, Huhot stb.), így e fejlemény szabályszerűnek tekinthető, ha pedig figyelembe vesszük, hogy a krónika szerzője hun-történetet kívánt írni, akkor természetesnek tűnik ez az alak.^[136] Mindez azt igazolja, „*hogy legősibb mondanácsunkban sokkal megokoltabb onogur hagyományt keresni, semmint hun hagyományt.*”^[137] Magyar hun-tradíció csak onogur-bolgár közvetítés révén lenne fellelhető, forrásaink viszont „*Attilát nem bolgár Avitochol néven ismerik, Irnikről nem*

tudnak; hunokról szóló értesüléseik semmit sem tartalmaznak, ami bizonyíthatóan keleti bolgár hagyaték lenne”^[138] Így tehát „magyar-hun hagyományról nem beszélhetünk, csak hun-származáselméletről; ennek vizsgálata pedig nem folklorisztikai, hanem történeti probléma, amely a forráskritika módszereivel közelíthető meg”^[139]

A székelyekről szólva Györffy rámutat arra, hogy Attila népeként való beállításuk „Anonymustól származik, aki ezzel a magyarok pannóniai jogfolytonosságát igazolja. Mint minden anonymusi Attila-motívum, ez is helyet kapott a hun-történetben, és pedig Jordanesnek a hun-birodalom bukásáról szóló elbeszélésébe fonva, és korabeli értesülésekkel megtoldva.”^[140] A hun-történetből levonható történeti következtetések az alábbiakban foglalhatók össze: a mű keletkezése idején (Györffy szerint 1271-ben) a székelyek Erdélyben laktak, ahová az emlékezet szerint Pannónia síkságáról költöztek. Székelyek laktak a Veszprém megyei Csigla mellett, és ekkor még ismerték a rovásírást is.

Az 1950-es évek végén új, fontos elmélettel jelentkezett a szerző, melyet „A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig” című tanulmányában tett közzé.^[141] Ebben - szakítván korábbi felfogásával - nem a magyarság körében, hanem az idegen eredetű csatlakozott katonai segédnépek között kereste a székelyek őseit. Végül is a kabar törzsek között lelte meg őket, ahová az *eszekel* (eszkil, iszikil stb.) bolgároktól elszakadva kerültek. Németh Gyula e népnévvel kapcsolatos, már ismertetett aggályára reflektálva kifejti, hogy a szókezdő magánhangzó hiánya nem jelent áthidalhatatlan nehézséget, mivel ennek eltűnése nem áll példa nélkül bolgár-török neveink esetében (vö.: *onagundur > *naundur > nándor). Ez történhetett az eszekel névvel is, vagyis „az erősen véghangsúlyos átadó török nyelvjárásban az első szótag magánhangzója redukálódott, s az átvételkor a redukált szókezdő magánhangzót nem vették át”.^[142] Más szempontok vizsgálata után, ezeket összegezve vonja le a végső konklúziót Györffy: „az a körülmény, hogy Magyarországon a volgai bolgár törzsek töredékei megtalálhatók, hogy a székely népnév levezethető az eszkil bolgár törzs nevéből, hogy a székelyek adózása egyezik az eszkil bolgárok adózásával, végül hogy Etelközben északnyugaton eszkil bolgárok laknak a magyar törzsek mellett, arra mutat, hogy a székelyek eredetét, egy csatlakozott eszkil-bolgár törzsben keressük”.^[143]

Györffy György elmélete, melyet későbbi munkáiban is megismételt, illetve tovább finomított (mint például a Magyar Nyelv 1980-as évfolyamában megjelent tanulmányában), részben vagy egészen számos kutatónál elfogadásra talált. Legújában azonban maga a szerző vette revízió alá korábbi álláspontját, s úgy vélekedett, hogy „a székelyek nem tekinthetők a kabarok egyik törzsének”.^[144] „Mindamellett - folytatja - ugyanolyan csatlakozott keleti nép volt, mint a kabar, s a »fekete magyar« megnevezés bizonyára órájuk is vonatkozott.”^[145] Györffyt a törzsi helynevekkel kapcsolatos vizsgálódások késztették korábbi nézete módosítására. A vizsgálatok célja az volt, hogy a kutatók (Györffy György és Török Sándor) e helynevek segítségével próbálják meg azonosítani az ismeretlen három kabar törzset. „Törzsnévi helyneveinknek egy objektíven megfogható jellegzetessége van; többnyire csoportosan fordulnak elő. A távolság számszerű mérhetősége lehetővé teszi, hogy minden törzsnévnek és feltételezett törzsnévnek a más törzsnevektől és feltételezett törzsnevektől való távolsága és ezeknek az összesítése alapján minden egyes vizsgált névre egy számértéket kapjunk”^[146] A helynevek szomszédságának számbeli kifejezésére egy 5-10-15 km beosztású skála szolgál, amelyen az egymáshoz közelebb fekvő helyneveket több, a távolabbiakat kevesebb ponttal értékelik, csoportos előfordulás esetén pedig a kapott értékek többszöröződnek. A számítógéppel elvégzett mérések eredményéből a szerzők azt a következtetést vonták le, hogy a kabarok népe a *berény*, *örs* és *oszlár* (*varsány*) törzsekből állott, a székelyek pedig - a korábbi elgondolásokkal ellentétben - nem tartoztak közéjük.

Úgy véljük, hogy a Györffy György és Török Sándor által kidolgozott eljárással szemben több kifogás is támasztható. A szerzők maradéktalanul magukévá teszik Knisza István e tárgykörrel kapcsolatos álláspontját, noha a koncepció tarthatatlanságát Kristó Gyula (adatokkal bőségesen alátámasztott) kutatásai meggyőzően bizonyították.^[147] Természetesen nem lehet feladatunk e kutatási eredmények részletes ismertetése, így csak arra szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a Györffy-Török-féle kísérlet *alapvető gyengéje* az, hogy figyelmen kívül hagyja a *kronológiai* és *névadási* vonatkozásokat, vagyis nem tesz különbséget az elsődleges és másodlagos keletkezésű „*törzsnévi*” helynevek között, s elhanyagolja azt a tényt is, miszerint a névadást különböző indítékok motiválják, így például személynévekből is keletkezhetnek alakilag a törzsnevekkel megegyező helynevek.^[148] (Érdekességként említjük meg, hogy *hasznos* jellegű eljárás ötlete már Kristó Gyula 1975-ben megjelent írásában is felmerült, azzal a megszorítással, hogy az így nyert eredmények csak a térbeli elrendezés vizsgálatára alkalmasak, „*mert e módon sem időbeli, sem oksági összefüggések automatikusan nem állíthatók fel. Minden esetben külön-külön bizonyítandó, hogy a prope hoc minősülhet-e akár post hoc-nak [ante hoc-nak vagy idem tempus-nak], akár propter hoc-nak, akár esetleg mindkettőnek.*”^[149]) Önkényesnek tartható az 5-10-15 km-es távolsági skála is, mint a csoportos előfordulás kritériuma. Legfőképpen azonban azt róhatjuk fel a szerzők által kimunkált eljárás hibájául, hogy prekoncepcióból indul ki, nevezetesen abból, hogy a törzseket tudatosan széttelepítették, így jöttek létre az ország egész területén megtalálható helynevek. Nyitva hagyva most a kérdést, hogy valóban a széttelepítéssel vagy inkább a lesüllyedő szabadok vándormozgalmával hozható-e kapcsolatba a törzsnévi helynevek keletkezése,^[150] csak arra szeretnénk rámutatni, hogy semmilyen bizonyítékunk sincs arra vonatkozóan, miszerint minden egyes törzset (illetve feltételezhető kabar törzset) széttelepített volna az államhatalom; ellenkező esetben viszont a lényegében egészben maradt törzs nem is hagyhatott hátra nagyszámú, az országban szétszórta található helyneveket. Mint láttuk, a székelység *zömében* Erdélyben telepedett le, a királyság többi részén csak kisebb töredékek maradtak (a nyugati határ környékén, Baranyában, Biharban stb.), melyek a későbbiek során (jórészt még a középkorban) beolvadtak a környező lakosságba. Mindez azt jelenti, hogy *pusztán* helynévi megfontolások (legalábbis a szerzők által követett elgondolások) alapján még nem lehet kizárni azt az eshetőséget, hogy a székelyek eredetileg a kabarok kötelekébe tartoztak. A kérdés megoldását pedig csak további, összetett vizsgálatokból remélhetjük.

Györffy György eszeker-bolgár-kabar elméletét elfogadta többek között FODOR ISTVÁN is, aki szerint az eszeker-székelyek csatlakozására valahol a Don felső szakasza és a Volga Kujbisev körüli vidéke táján kerülhetett sor. Ennek korai időpontjára mutat az, hogy a XI-XII. századi székely és magyar régészeti hagyatékok már semmiben sem térnek el egymástól. Az együttélés kezdete, illetve a csatlakozás megtörténte „*az intenzív volgai bolgár-magyar kapcsolatok idejére, azaz a VIII. század második felére tehető.*” A kabarok magyarokhoz való átpártolása után közéjük sorolták az eszekerileket is. „*így érthetjük meg, hogy a honfoglalás után a székelyek már magyar nyelvű és műveltségű népcsoportként tűnnek a szemünkbe, akiknek népi tudata őrizte eltérő származásuk hagyományát.*” Elvileg ugyan elképzelhető, hogy más török néphez tartoztak, de erre nézve „*szinte semmiféle konkrét bizonyítékunk nincs. Az eszeker bolgároktól való származást viszont a volgai bolgár és a magyar régészeti emléktárgyak nagyfokú hasonlósága valószínűsíti.*”^[151]

KRISTÓ GYULA a IX-X. századi magyar történelem problémáit taglaló munkájában szintén az eszeker-bolgár eredet mellett foglalt állást. Véleménye szerint „*a székely rovásírás törökös jellege kellően bizonyítja a nép eredendő töröknyelvűségét, illetve kapcsolódását török kultúrtevézőkhöz.*” A nyelvészeti megfontolások ugyan komoly nehézségeket jelentenek, „*történetileg azonban nagyon jól magyarázható, hogy ezek az .sz.k.l.-ek (illetve azon részeik), akik*

Dzsajháni szerint közvetlenül határosak voltak a délorosz sztyeppén tartózkodó magyarság északi nyúlányaival, bekerültek a Baskiriai magyarok dél felé irányuló vándorlási áramába, s a magyarokkal tartottak hosszú vándorútjukon”.^[152] Érdekes Kristó Gyulának az az elgondolása, amelyhez hasonló már más kutatóknál is felmerült, ti. az, hogy e népesség megelőzte a Kárpát-medencében a magyar honfoglalást. „*Nem lehetetlen- írja-, hogy a székelyek 892-ben Kurszán vezetésével érkeztek ide, s így érthető lenne a magyarokat, az Árpád vezette magyarok tömbjét megelőző honfoglalásuk.*” Ez egyébként elő- és utóvédet alkotó szerepükből is következett, ami a csatlakozott segédnépek feladata volt. Nyoma maradt ennek Anonymus már idézett passzusában és egy másik mozzanatban is: Mén-Marót kozárjai ugyanis „*annak az eredeti értelmét veszített eseménynek a halvány emlékét őrizhették meg, hogy 892-ben Árpádot megelőzően a magyarok előőrsét alkotó csatlakozott katonai segédnépek, a székelyek mellett a kazárok, azaz nyilván kabarok hatoltak be a Kárpát-medencébe*”.^[153]

Hasonló álláspontot alakított ki a középkori Magyarország népeivel foglalkozó írásában SZÚCS JENŐ is. Megfogalmazása szerint: „*a székelység... egyike lehetett a magyarság legkorábbi, igen archaikus »nemzetiségeinek«*”. Őseik a kabarok között keresendők, akik 860 táján a kazár kaganátus ellen fellázadva csatlakoztak a hét magyar törzshöz. Feltehetőleg „*egy Volga-melléki, eszkel (eszekel) nevű bolgár-török népcsoport ivadécai, noha nem hallgatható el, hogy a székely eredetkérdés egyike a történelem igazán soha ki nem bogozzható rejtélyeinek*”. Tekintve, hogy igen korán elmagyarosodtak, a forrásokból kitapintható elkülönülésüknek nem etnikai, hanem társadalmi gyökerei vannak: „*ha többnyire mégis külön népnek tekintették őket, azt megőrzött sajátos társadalmi szervezetük és jogszokásrendszerük, nem utolsósorban Erdély későközépkori rendi szerkezetében elfoglalt »politikai nációnak« minőségük magyarázza*”.^[154]

Mint említettük, a kabar-eszkel bolgár vonulattal szemben álló másik fő irányzatot a székelyek tősgyökeres magyar voltát valló elméletek alkotják. Ezek közé tartozott Molnár Erik már ismertetett elképzelése is, mely sokáig szinte egyedül képviselte ezt a vonalat; az utóbbi időben azonban megszorozódott a magyar eredetet valló koncepciók száma, s úgy tűnik, hogy ez a tendencia kezd elterjedni jelenkori történetírásunkban. Mivel nem feladatunk az eszmetörténeti háttér felvázolása, így csak utalni szeretnénk arra, hogy e folyamat felgyorsulása a tudományos megfontolások mellett - bizonyos politikai, pszichológiai rugók hatásának is betudható.

Az irányzat jelenlegi legkiemelkedőbb alakjának BENKŐ LORÁNDOT, a nyelvtörténeti kutatások neves egyéniségét tarthatjuk, aki (nem először a kérdés történetében) nyelvjárási vizsgálódások révén tartja megoldhatónak a problémát. Felfogásának kiindulópontja az, hogy a török eredeztetés tudományosan bebizonyíthatatlan. Benkő a nyelvföldrajz tanulságai alapján jut olyan következtetésre, hogy nagyszámú egyezés figyelhető meg az Ormánság és Udvarhely környéki székelyek nyelvezete között, valamint a Bukovinából visszatelepedett székelyek nyelvjárása és az ormánsági nyelvi jelenségek között. „*Az említett területen élő magyarság valamikor azonos nyelvjárástípust beszélt, következésképpen a település- és népiségtörténet tárgykörébe tartozó származásbeli kapcsolatban volt egymással*” - vonja le a konklúziót.^[155] Újabb kutatásai szintén arra a következtetésre készítették, hogy e népcsoport eredendően magyar származású volt.^[156]

MESTERHÁZY KÁROLY a XVI. századi székely nem és ág nevekből jutott arra a következtetésre, „*hogy a székelyeket az ország különböző pontjairól telepítették a későbbi Szász-földre*”. Megítélése szerint e népcsoportnak, „*amelyet számos helyről telepítettek össze, s így tudatosan megszervezett népnek kell lennie, anyagi kultúrája és társadalmi szervezete is teljesen azonos a X-XI. század fordulójának magyarságával*”. (Érdekes módon a régészeti

emlékanyag azonosságából Mesterházy homlokegyenest ellenkező következtetésre jut, mint Fodor István.) Az Erdélybe való költözésre szerint a törzsnévi helynevekből alakult nem és ág nevek szolgálnak útmutatóul, hiszen a „*törzshöz tartozás tudatát őrző helynevek a X. század végéig keletkezettek*”, így „*a székelyek szászöldi megtelepedését a XI. század elejére kell tennünk*”. Másrészt a szerző úgy vélekedik, hogy lehetséges „*a székelyek nemzeti társadalmából következtetni a honfoglaló magyarsághoz*”,^[157] vagyis „*a X-XI. század fordulóján a magyarság nemzeti szervezete olyan volt, mint amilyennek a székelyek látszik a későbbi forrásokban*”.^[158] E gondolatmenetnek igazságtartalma sajnos meglehetősen csekély, mivel adatok bizonyítják, hogy törzsnévi helynevek a X-XI. század fordulójától is keletkezettek,^[159] így természetesen elesik az Erdélybe való település feltételezett időpontja is. Másrészt nem tartják elfogadhatónak a csak XVI. századi forrásokból adatolt székely nemzeti szervezet jó ötszáz évvel korábbra történő mechanikus visszavetítését, s annak mintegy modellként való alkalmazását az ezredforduló környéki magyar viszonyok szempontjából. Mindezek alapján úgy látjuk, hogy Mesterházy Károly koncepciója (legalábbis jelen formájában) nem tekinthető iránymutatónak a székely-kérdés útvesztőjében.

BALÁZS JÁNOS 1980-ban közzétett tanulmánykötetében nyelvészeti fejtegetések révén próbált a problémára választ találni. Nem tartja elfogadhatónak a székelység török származtatását, mert véleménye szerint nincsenek olyan nyelvi nyomok, amelyek erre utalnának. „*Sikerült-e valaha is bárkinek egyetlen olyan szót vagy kifejezést kimutatnia - teszi fel a kérdést -, amely a székelyeknek a magyarokétól különböző, idegen, állítólagos török eredetűre utalna? Van-e akár csak egyetlen olyan török eredetű szó is, amely csupán a magyarságtól állítólag különböző erdélyi székelység nyelvében maradt volna fenn?*”^[160] A költői kérdések természetesen magukban foglalják a választ is, így a szerző más irányból igyekszik történelmünk e gordiuszi csomóját megoldani. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy minden kísérlet ellenére máig sem sikerült a kabarokat nyelvi eszközökkel elkülöníteni a magyarságon belül, holott róluk szinte biztosan tudjuk, hogy törökül [is] beszéltek.) Balázs János szerint egyébként a székelységnek nem is lett volna ideje a magyar nyelv átvételére, hiszen mindenütt első foglalkozók voltak, Erdélybe is korán eljutottak és elszigetelődtek a magyarság többi részétől. Úgy véli, hogy „*a székely nép- és törzsnév legősibb jelentése a gyepek létrehozásával és őrzésével állt kapcsolatban, olyanformán, mint Nyék törzsnévünké is*”.^[161] Egész pontosan e népnév „*a 'gyepű' jelentésű ómagyarkori szék származéka*”.^[162] Elképzelhetőnek tartja, hogy miként az obi-ugorok is két frátriára (*mos* és *por*) oszlottak, úgy a magyarok is két ilyen frátriára különültek: egyik a magyar népnévben, a másik pedig a székely törzs nevében maradt fenn. Ebből következően természetesen nyelvük is kezdettől fogva magyar volt.

A két fő irányvonal mellett (néha azokkal szemben) keletkezett természetesen több olyan elmélet is, amelyek nem a magyarság vagy az eszék-bolgárok, hanem más népek között keresték a székelyek őseit, így például PAIS DEZSŐ - összhangban korábbi közleményeivel^[163] - 1967-ben megjelent cikkében^[164] az avarok (akik szerint részben azonosak a hunokkal) utódainak tartja a székelyeket. Az avarságnak arról a részéről van szó, amely Nagy Károly hadjáratai után a krónikák által emlegetett Csigla-mezőre húzódott (a mai Mezőségen), s felvette a török: sikil-sekil 'elszökő, elugró, szökevény' nevet, mely a magyarban *székely* alakot öltött. A honfoglalás után a kabarok *korozmin* altörzsébe osztják őket, s országvédelmi feladatokat látnak el. „*A mezőszéki és erdővidéki tanyáin meghagyott zömnek tömeges helyváltoztatására akkor került sor, amikor a XII. sz. második felében a szászokat Erdélybe hozták*.”^[165] A szászok védelmére irányítják át a mezőszéki, erdőszéki és a többi szétszórta csoportot Erdély határokhoz közeli részeibe, így jutnak jelenlegi lakóhelyükre a székelyek, akik sok magyar és török (besenyő, kun, úz stb.) népelemmel vegyülnek. Ez a keveredés

magyarázza a nyelvjárási, néprajzi eltéréseket, valamint „a legkülönbözőbb országrészek sajátos földrajzi neveinek a székelyföldön való együttjelentkezését.”^[166]

Pais Dezső, mint az közismert, legkiválóbb nyelvészeink közé tartozott, kutatási eredményeinek zöme szerves része lett napjaink nyelvtudományának is, a székely-kérdés megoldására vonatkozó elméletével azonban nem sikerült iskolát teremtenie, sőt elmondhatjuk, hogy a jelenkori mérvadó kutatás számára inkább csak annyiban van jelentősége, hogy a lehetséges tévutak egyikét testesíti meg. Erőltetettnek kell tartanunk mindenekelőtt magát a névmagyarázatot, hiszen semmivel sem bizonyítható, sőt minden ismeretünkkel ellenkezik az a feltételezés, hogy egy katasztrofális vereséget szenvedett nép egyik napról a másikra eldobva nevét, ‘szökevény’ értelmű elnevezéssel illesse önmagát, meglehetősen gyerekes fogással próbálja megtéveszteni az ellenfelet. Ha pedig feltételezzük, hogy nem önelnevezésről van szó, hanem a szomszédos népek által „gyártott” népnévről, akkor a *székely* szó megfejtését sem a török, hanem valamelyik, az avarral szomszédos (szláv, német stb.) nyelvből kellene megkísérteni. A Pais-féle etimológia ellen vall az is, hogy tudomásunk szerint a IX. század folyamán sikil-sekil szó nem fordul elő népnévként a Kárpát-medence területén. Nem tartjuk megalapozottnak a koncepció azon részét sem, amely a Csabáról szóló mondát szintén egy khun-avar népcsoporthoz köti. E népesség, amelyik állítólag Durazzo vidékére költözött, a székellyel rokon jelentésű török: caba ‘félrecsapó, kicsapongó, elrohanó’ nevet vette volna fel.^[167] Nincs olyan mozzanat, amely arra készítené bennünket, hogy a hun-történet Csabamotívumában hun- vagy avar kori mondai örökséget lássunk. A Csaba-történet ugyanis - amennyiben nemcsak tudósok kombináció eredménye - minden valószínűség szerint magyar (talán X. századi) hagyományanyagra megy vissza, s ez a hagyományanyag tükröződhet mind a krónikákban, mind pedig az Anonymus-féle „*Csaba-magyarja*” adatban. Ez utóbbival egyébként összecsengeni látszik Aventinus munkájának egy passzusa, mely arról ad hírt, hogy az augsburgi csatában Bulcsú „király” és négy vezére: Csaba, Lél, Súr és Taksony (*Bultzko rex... reguli Schaba, Lelius, Sura, Toxus*) fogságba estek, majd Regensburgban akasztófán végezték életüket. Mivel azonban tudjuk, hogy Taksony nem halt meg (hiszen ő lett a nagyfejedelem), másrészt pedig a szöveggörnyezet is lehetővé teszi annak feltételezését, hogy nem mindegyik elfogott főember jutott erre a sorsra, így valószínűnek tarthatjuk, hogy „*Schaba*” is megmenekült (mint ezt már Kristó Gyula is feltételezte), majd népével a Balkánra költözött. A Durazzo-vidéki állítólagos „*khun-avarok*” (a bizánci források „*vardarióta türk*”-jei) ebből következőleg nem mások, mint Csaba magyar népességének a tagjai, akik a Vardar folyó vidékén telepedtek le.^[168]

Az utóbbi évtizedek történetírását vizsgálva, nem hagyhatjuk figyelmen kívül a „*hagyományértékelő iskola*” időnkénti jelentkezését sem. Ez az irányzat - mint látni fogjuk - megrekedt a századforduló környékén munkálkodó elődök szintjén, sőt elmondhatjuk, hogy számos vonatkozásban határozott visszafejlődés és színvonal-csökkenés tapasztalható. Mai híveinek munkássága jórészt régi, megdőlt elméletek felélesztésében és új mítoszok gyártásában merül ki. *Jellemző módon, általában a legtöbb bizonytalansági tényezőt magában foglaló területet választják vizsgálódásuk színteréül*, vagyis a mondák, legendák (meglehetősen önkényes) magyarázatát. (A probléma általában már ott kezdődik, hogy „*nemzeti tradícióink védelmezői*” hagyományt keresnek ott is, ahol legfeljebb kitalálásról, illetve középkori értelemben vett „tudós” kombinációról lehet szó.) Módszerükre jellemző a nemzedékek sora által kidolgozott és bevált tudományos eljárások elvetése és egyfajta sajátosságosan értelmezett szövegmagyarázat, amelynek fő eleme a nemzeti, népi emlékezet kompetenciájának irreálisan hosszú időre való kiterjesztése. Legfőbb hiányosságai közé tartozik, hogy tételeiket nem bizonyítják, vagy kinyilatkoztatásszerű megállapításokat kezelnek bizonyítékokként. Ezek a vonások fedezhetők fel SZENTMIHÁLYI IMRE 1958-ban megjelent művében is.^[169] A szerző jórészt egyetlen,

csak a 19. században, Göcsejben feljegyzett (meglehetősen zavaros) mondára támaszkodva kívánja megoldani a székely-kérdést. Megítélése szerint az Attiláról, palócokról és rácokról szóló elbeszélése szoros rokonságban áll a székely eredethagyománnyal (ez utóbbin természetesen a Kézai által szerzett hun-történet megfelelő részét érti):^[170] a mondáról szerinte „*alapos okkal feltehető, hogy a két népcsoport egykori etnikai kapcsolatának az emléke, és hogy azt Göcsejbe kisebb vagy nagyobb átköltöző székely népcsoport hozta magával*”.^[171] Véleménye szerint egyébként „*a legvalószínűbb feltevés amellet szól, hogy a keleti székelység etnikailag azonos a nyugatival, tehát mindkettő zömében az avar ősnéptől származik*”.^[172] Az avarok, akik - úgy véli - nagy tömegben érték meg a magyar honfoglalást, felszabadítóként fogadhatták Árpád népét, akihez csatlakozva megszabadultak a szlávok elnyomásától. A mondabeli rácok alatt egyébként a szlávok, a palócok alatt az avarok értendők, míg Attila népe a honfoglalókat szimbolizálja.

A „*hagyományértékelő*” vonulat talán legtipikusabb mai terméke DÜMMERTH DEZSŐ könyve, „*Az Árpádok nyomában*”.^[173] Dümmerth eszköztárában megtalálható szinte minden elavult, porlepte elképzelés: nyelvcseré-elmélet, hunoktól való származtatás, csodák, legendás események kritika nélküli elfogadása, a forráskritikai irányzat elmarasztalása stb. A könyv mindezeknek színes egyvelegét nyújtja, így elolvasása képet ad az irányzat mai színvonaláról. Szervesen hozzátartozik természetesen e konstrukcióhoz a magyarság finnugor eredetének megkérdőjelezése, hiszen a „*rokonságot csak a nyelv szerkezetének tudományos vizsgálata bizonyította, történeti adat, emlékezés még a leghalványabb monda formájában sem*”.^[174] Az Árpád-ház eredete Attilán keresztül egészen az ázsiai hunnak tartott T'ou-man fejedelemig vezethető vissza, így már nem is csodálkozhatunk azon, hogy a honfoglalás idejében az Árpádok mondhatták magukénak Európa legősibb dinasztiáját! A magyarság etnogenezise pedig úgy zajlott le, hogy egy finnugor nyelvű népet (akiket ő a szavirokkal azonosít) megszerveztek és magukba olvasztottak a hunoktól származó onogurok, felcserélve közben saját nyelvüket a leigázottakéval. A székelyekben egyébként a hun eredetűnek tartott fejedelemfi, Kuber népét véli felfedezni, akik a VII. században költöztek az avar fennhatóságú Pannóniába. Véleménye szerint „*elfogadható Anonymus tudósítása »Attila egykori népéről, a székelyekről« akik Árpád megjelenésekor a magyarságot már itt fogadták a Kárpát-medencében*”.^[175] Hun-avar utódokról van tehát szó, „*akiknek nyelvét Árpád magyarjai is beszélik*”.^[176]

Dümmerth Dezső elméletének a kritikáját már elvégezte Kristó Gyula,^[177] így most csak arra szeretnénk utalni, hogy a könyv kifejezetten hamis színben tünteti fel a hazai történettudomány fejlődését. A szerző véleménye szerint ugyanis „*a magyar történetírás modern módszerű, forráskritikai iránya már a Habsburgok monarchiájában, a bécsi kormány állandó cenzúrája és nyomása alatt alakult ki*”.^[178] Az idézetek számát lehetne szaporítani, ennyi is elég azonban annak illusztrálására, hogy milyen valótlan képet fest Dümmerth e tudományág itthoni fejlődéséről. Úgy véljük, nem kell különösebben bizonygatni, hogy egy ország történetírásának a fejlettsége nem választható el a belső társadalmi viszonyok adott szintjétől. A XIX. század második felében Európa vezető (szellemi) nagyhatalmaiban mindenütt a forráskritikai irányzat vált uralkodóvá. Nálunk a kiegyezést követően, a megélénkülő gazdasági fejlődés és a konszolidált belső viszonyok közepette érték meg arra a feltételek, hogy történetírásunk a korábbi romantikus (bizonyos szempontból amatőr szintű) korszaka után felzárkózzék az európai élvonalhoz. Ezt a színvonalat pedig (akkor is, és ma is) csak a forráskritika megfelelő alkalmazása biztosíthatta. A fejlődés iránya tehát törvényszerűen erre vezetett, így sem szükség, sem lehetőség nem volt arra (főleg nem 1867 után!), hogy a Habsburg kormányzat adminisztratív intézkedéssel próbálja meghonosítani az új történelemszemléletet. Igaztalan ez a vád azokkal a nagy formátumú hazai tudósokkal (Hunfalvy Pál, Pauler Gyula, Karácsonyi János stb.) szemben is, akik oly nagy hozzáértéssel és szeretettel foglalkoztak a magyar törté-

nelemmel, s akiknek műveit nagy haszonnal forgatják a mai kutatók is. Sajnos, az ilyesféle torz megállapítások alkalmasak arra, hogy megingassák a laikus közönség bizalmát, és egyfajta „idegen import” termékeként állítsák be a hazai, kortárs történettudományt is, aminek káros voltát nem kell különösebben hangsúlyoznunk.

Befejezésül még szólnunk kell egy olyan koncepcióról is, amely szélesebb körökben is nagy érdeklődést keltett, s meglehetősen sajátos helyet foglal el a székely-kérdés történetében. László Gyulának a „kettős honfoglalással” kapcsolatban kidolgozott elméletéről van szó, amely bizonyos szempontból a két fő irányzat szintézisének is felfogható. Nem feladatunk, hogy e sokat vitatott (és tegyük hozzá: a vezető kutatók nagy része által elutasított) feltevés szerteágazó problémáira és értékelésére kitérjünk,^[179] így csak a tárgykörünk szempontjából lényeges pontokra utalhatunk.

László Gyula már 1944-ben részletesen foglalkozott a székelység eredetével. Néhány ekkor született megfigyelése a későbbiekben fontos szerepet kapott, így például az a megállapítás, hogy „a magyar és avar szállásterület fő tömbjeiben szinte kiegészíti egymást. Ez eddig elkerülte a kutatók figyelmét.”^[180] Általában azokon a vidékeken adnak hírt a korai források a székelyekről (pl. Fertő-tó környéke), ahol a régészeti leletek avarokról tanúskodnak. Mind-ebből László arra következtet, hogy a honfoglalást nagy tömegekben megérő és hamar elmagyarosodó dunántúli és alföldi avarságot telepítették királyaink a Küküllők mentén megmaradt töredékekhez, és ezek mint székelyek élték tovább életüket (már a Dunántúlon így nevezték őket). „Az avarság jelentős rétege hun volt, s származását viseletében is őrizte, Magam kétségtelennek tartom, hogy nemcsak viseletében, hanem öntudatában és nevében is hun volt.”^[181] Valószínű, hogy e hun-avarok „a déloroszországi eszegel bolgár (hun) nép törzseiből valók voltak, s később a legerősebb törzs szervezetében a többiek is ezt a népvét kapták meg.”^[182]

E korai szakaszban tehát csak a hun-avar-székely azonosság (már mások által is felvetett) gondolatáig jutott el László Gyula. A „kettős honfoglalás” elméletét először 1970-ben megjelent írásában fejtette ki részletesen,^[183] majd a későbbiekben számos munkában próbálta ezt bizonyítani. Ennek lényege úgy foglalható össze, hogy 670 táján, az akkor avar megszállás alatt levő Kárpát-medencébe új etnikum érkezett. László megfigyelése szerint a „késő-avar” és a magyar lelőhelyek fő tömbjeikben kiegészítik egymást. Ezeket vetítette rá arra a térképre, amelyet Kniszsa István készített, s amely a XI. századi magyar nyelvterületet ábrázolja (jórészt a helynevekre támaszkodva); mindezek után úgy találta, hogy az említett lelőhelyek kirajzolják a Kniszsa által felállított nyelvhatárt. (Megjegyzendő, hogy a XI. század végi állapotokat feltüntető térképet László érvényesnek tartja a kétszáz évvel korábbi helyzet vonatkozásában is.) E vizsgálatok pedig azt a meggyőződést érlelték meg benne, hogy a „késő-avarok” magyarul beszéltek, és nagy számban megérve a honfoglalás korát, csatlakoztak Árpád népességéhez. „Úgy érzem - írja -, hogy a székely-kérdés megoldása szervesen kapcsolódik a 670 körüli első honfoglaláshoz. Annak a népei maradtak a gyepükön: nyugaton, keleten egyaránt.”^[184] Vagyis a székelyek nem mások, mint a VII. században beköltöző onogurok, azaz korai magyarok utódai. Az elmélet - mint már említettük - szakmai körökben általában visszautasításra talált; elfogadását számos (itt nem részletezhető) érv teszi lehetetlenné, így természetesen ezt a koncepciót sem tekinthetjük a székely-kérdés megoldásának.

A magyar történetírás főbb állásfoglalásainak ismertetése után is csak azt mondhatjuk, amivel számbavételünket kezdtük: a problémakör máig történelmünk rejtélyei közé tartozik, s az áttekintett próbálkozások sem tekinthetők másnak, mint megoldási kísérleteknek. Felmerül természetesen a kérdés, hogy a jelenlegi forrásadottságok lehetővé teszik-e egyáltalán a meg-

oldást, s nem voltak-e hiábavalóak az eddigi munkálkodások? Nos, erre a leghatározottabban válaszolhatjuk, hogy a befektetett energiák nem pazarlódtak el fölöslegesen, hiszen a kutatás eddig is számos részleteredményt produkált, s még a sikertelenebb konstrukcióknak is volt annyi hasznuk, hogy felhívták a figyelmet a járhatatlan utakra. Úgy látjuk, hogy csak azok a vállalkozások számíthatnak sikerre, amelyek a komplexitás igényével indulnak, s ennek az elvárásnak mindvégig meg is tudnak felelni. Az eddigi kísérleteknek éppen az a legnagyobb hibájuk, hogy általában csak egy forráscsoport felől közelítettek a problémához, a többi tudományág eredményeit pedig oly mértékben és csak annyira vették figyelembe, amennyire ezt saját koncepciójuk megengedte. Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy nincs olyan ember, aki egyforma biztonsággal mozogna a diplomatika, régészet, nyelvészet, néprajz stb. területén, így szükségszerű, hogy mindenki a hozzá legközelebb álló tudományág tanúvallomására támaszkodjon a leginkább, ugyanakkor az senkit sem mentesít az alól a kötelezettség alól, hogy a többi terület eredményeit is lelkiismeretesen számba vegye, s elképzelését ezekkel ütköztesse. Amennyiben új források nem kerülnek elő (aminek valószínűsége igen csekély), úgy véleményünk szerint csak az ilyen értelemben vett komplexitás biztosíthatja, hogy történettudományunk lerója egyik legrégibb adósságát, s megismerjük végre históriánk Vénusz bolygóját.

V. Szemelvények a külföldi szakirodalomból

A székely eredetkérdés viszonylag korán felkeltette a magyar történelemmel foglalkozó nemzetközi tudományosság érdeklődését, s napjainkra már számottevő mennyiségű szakirodalom bizonyítja, hogy a kutató kíváncsiság máig sem csökkent. Természetesen elsősorban azon országok kutatóiról van szó, mely régiók története szorosan kapcsolódik a magyar (azon belül is elsősorban az erdélyi) historiához, így mindenekelőtt a német (vagyis az osztrák, erdélyi szász és német), valamint a román tudományosságot kell megemlítenünk. Nem véletlen persze, hogy e tudósok érdeklődése kiterjed a székelyekre is, hiszen már a középkori Erdély népességi viszonyai is úgy alakultak, hogy a későbbi kutató szükségképpen szembekerül valamennyi etnikum történeti jellegű problémáival. Mint már jeleztük, nem célunk a külföldi munkálatok részletes historiográfiai áttekintése, inkább csak arra törekszünk, hogy néhány fontosabb munka bemutatásával próbáljunk képet adni a német és román történetírás eredményeiről.

Mielőtt azonban rátérnénk e művek ismertetésére, röviden szólnunk kell még egy olyan (tudományosnak egyáltalán nem nevezhető) irányzatról, mely elsősorban a magyar múlt iránt érdeklődő magyar emigráció körében hódít, bár a hazai laikus közönség között is vannak hívei. Az irányzat tulajdonképpen gyűjtőmedencéje a gyakran egymásnak is ellentmondó amatőr, illetve dilettáns östörténeti elképzeléseknek, melyek közös vonása az, hogy - elégedetlenek lévén a finnugor nyelvrokonsággal - a világ legkülönbözőbb nyelveivel, illetve népeivel próbálják kapcsolatba hozni a magyarságot. Az egyre távoluló rokonsági körben békésen megférnek egymás mellett az etruszkok, japánok, óegyiptomiak, szkíták, latinok stb., de a legnagyobb népszerűségnek kétségkívül a sumérok örvendenek, akiket számos szerző képzelete az ősmagyarokkal azonosít. Nem kell különösebben bizonygatni, hogy ezek a „*fel-fedezések*” a legcsekélyebb tudományos alapot is nélkülözik, s csak kiötlődik fantáziájából és a „*mindenáron mást*” célkitűzésből táplálkoznak.

A székelyek eredetével kapcsolatban megint csak számos verzió látott napvilágot, így például FEHÉR M. JENŐ hol az avarok, hol pedig a besenyők között találja meg őket,^[185] míg BARÁTH TIBOR sajtószerű okfejtéssel kíván fényt deríteni származásukra. Elképzelését érdemes némileg közelebbről szemügyre venni, mivel az irányzat több jellemző vonását is megismerhetjük belőle. Baráth kiinduló pontja az, hogy „*a magyar nyelv a török nyelvekkel is igen közeli rokonságban áll, sőt ezenkívül egyes ókori nyelvek is, mint például a mezopotámiai szumer, vele nagyon közeli - a finnugornál erősebb - rokonságban állnak.*”^[186] Olyan régi nyelvről van tehát szó, amelyik nem származik más családból, hanem önmaga áll a családfa élén, azaz „*idioma primogenitum*”. „*Vagyis - hangzik a következtetés - helyesen nem »finnugor« nyelvekről kellene beszélnünk, hanem »magyar« nyelvekről, melyek eredeti formáját egyedül mi, mai magyarok tartottuk fenn, akik az ősi nevet is viseljük és a rokonnnyelvek a mi nyelvünk leszármazói.*”^[187] Magyar nyelvűek voltak a székelyek is, akik „*szkíta néven szerepeltek a történelemben, vagyis még a hunok előtt, a keleti oldalról jövő legelső magyar néphullámmal érkeztek a Kárpát-medencébe Kr. előtt 700 és 510 között.*”^[188] Bejövételük után az egész területet a fennhatóságuk alá vonták, s megalapították Székelyországot, melynek fővárosa a mai Buda helyén álló Sicambria volt.

Hogy mindezt mi a bizonyíték, ne kérdezzük, mert Baráth Tibor adós marad a válasszal, gondoskodik viszont arról, hogy meglepetésben a későbbiekben se legyen hiány. Kiderül ugyanis, hogy a székely népnév „*a magyar népnévképzés mintájára, két egytagú szó összekapcsolásából ered, a szó végéhez illesztett i képzővel: Sik + (H) ejti, mai helyesírással Sikhelyi*

értelemben”.^[189] Árpádék bejövetele után a „sikhelyiek” az ország keleti végeibe, hegyes vidékre költöztek. „Miután így a székelyek földrajzi környezete megváltozott, logikusan vették fel az »erdő helyi« nevet. Ez utóbbi a forrásokban Erdew Eli, Erdew Elu alakban, szintén H nélkül szerepel.”^[190]

Baráth Tibor szövejtése a dilettáns nyelvészkedés eklatáns példáját képviseli, hiszen egyetlen olyan megállapítása sincs, melynek a valósághoz a legcsekélyebb köze is lenne. A székely népnév (különböző esetragban levő) legkorábbi megjelenési formái ugyanis a következők: Siclis, Siculi stb. (Anonymus);^[191] Syculi, Siculi stb. (XIV. századi krónikakompozíció);^[192] Siculos (Vilmos erdélyi püspök oklevele);^[193] Scecul(zaz) (Várad Regestrum);^[194] Zaculos, Zaculi stb. (Kézai Simon).^[195] Márpedig azoknak az alakoknak a nominativus singularis-a Sículus, Zaculus vagy Scecul, ami semmiféle ‘sikhelyi’ értelmezést nem tesz lehetővé. Hasonló a helyzet az „Erdew Elu”-féle magyarázattal is, hiszen köztudott, hogy ez a földrajzi név soha nem vonatkozott etnikumra, jelentése ‘erdőn túli, erdő mögötti’, s ez volt a régi magyar nyelvben Erdély elnevezése. Ezeket az elképzeléseket természetesen a legnagyobb jóindulattal sem lehet a tudományos igényű szakirodalomba sorolni, hiszen mind módszertani szempontból, mind pedig tényanyagukban messze elmaradnak a legminimálisabb követelményektől is. így nem játszanak komoly szerepet a székelykérdés történetében sem, helyüket legfeljebb csak a kuriózumok között jelölhetjük ki.

A magyar történelemmel foglalkozó német szakirodalom egyik újabb terméke OTTÓ MITTELSTRASS 1961-ben megjelent műve,^[196] melyben a középkori Erdély tárgyalása kapcsán hosszasan foglalkozik a székelyekkel is. Mittelstrass megállapítása szerint eredetükről semmi pontosat nem lehet tudni, úgy véli viszont, hogy „a székelyek nomád harcmodója és hun hagyományaik miatt valószínű a magyaroktól eltérő, török származásuk”.^[197] Bonyolítja ugyanakkor a helyzetet, hogy az ősi rovásírás - török vonásai ellenére - kiegészítő jelek segítségével magyar nyelvű szövegek lejegyzésére szolgált, másrészt pedig, „hogy a székelyek magyarul beszéltek, azt helységneveik is bizonyítják”,^[198] A nemzetségi és ágszervezet meglete viszont megint csak a steppei népek felé mutató nyom. A szerző szerint „a székely népnév alapja a török sikil (= herceg fia) lehet. Egy késő 10. századi Árpád-házi herceget sejtenek benne, aki a magyarokkal szövetséges nomád csoportokat összefogta, hogy törzsszerűen szervezve a birodalom határainál alkalmazza őket”.^[199] Bizonyítotttnak látja azt is, hogy a székelység legfőbb feladata a határok védelme volt, így a régészet és a helynév-kutatás segítségével nyomon lehet követni helyváltoztatásukat. Egyébként a székelyek Erdélybe történő előnyomulása okozatilag összefügg a magyarok terjeszkedésével, ezért e folyamatokat csak együttesen lehet vizsgálni és megérteni.^[200] Mittelstrass úgy véli, hogy a magyar törzsek a X. század közepétől kezdték megvetni lábukat Erdélyben, Gyula és Tétény vezetésével: „a magyarok - szokásukhoz híven - a folyók völgyében és a tölgyesek vidékén maradnak, a magasabban fekvő területeket a székelyek foglalják el, vagy megmaradnak a határ előtti megműveletlen területként.”^[201] A szerző a településtörténetre fordítja a legnagyobb figyelmet, mint ezt egy későbbi tanulmánya is mutatja.^[202]

Ottó Mittelstrass munkájával kapcsolatban egy hiányosságra szeretnénk felhívni a figyelmet, amely gyakran tapasztalható a külföldi szakirodalomban. Első pillantásra nyilvánvaló így az is, hogy a szerző lényegében Györffy György 1941-ben napvilágot látott elméletét melegíti fel, s ennek fényénél vizsgálja a székely eredetkérdést. Mint láthattuk azonban, ezt a feltevést Hasan Eren 1943-as cikke minden alapjától megfosztotta, 1958-ban pedig maga Györffy is szakított régebbi elképzelésével. Ennek tudatában mindenképpen nagy mulasztásnak kell tartanunk, hogy a szerző az újabb fejleményekről tudomást sem véve, egy húsz évvel korábbi, megdőltnek tekinthető hipotézist részesít előnyben. Függetlenül attól, hogy a nyelvismeret hiánya avagy a szakirodalom beszerzését gátló tényezők rovására kell-e írunk a tévedéseket

(mint látni fogjuk, nem egyedül Mittelstrass esett ebbe a hibába), elmondhatjuk, hogy olyan veszélyről van szó, melynek bekövetkezte jelentős mértékben módosíthatja az egyes szakmunkák értékét.

Pozitív példa gyanánt említhetjük viszont HANSGERD GÖCKENJAN könyvét, mely a középkori Magyarország katonai segédnépeivel foglalkozik.^[203] Göckenjan részletesen tárgyalja a székelyek társadalmi helyzetét, katonai kötelezettségeit és az eredetükre vonatkozó forrásokat. Megállapítása szerint Kézai és Anonymus krónikájából „*csak annyit szabad biztosra vennünk, hogy a székelység eredetileg török lovasnép volt. Bizonytalan, mikor és milyen körülmények között vándoroltak Erdélybe... Nyilvánvalóan függőségi viszonyba kerültek a honfoglaláskori magyaroktól, és a hódítókhoz mint segédnép csatlakoztak*”.^[204] Ezt bizonyítja egyébként az 1116-os és a 1146-os csatákban való részvételük, amikor is a besenyőkkel egy sorban küzdöttek II. István, majd pedig II. Géza seregében. Az itt alkalmazott, megfutamodást színlelő taktika szintén lovasnomád mivoltukra utal.^[205] Katonai kötelezettségeikről csak jóval későbbi források adnak felvilágosítást, de ezek sejtetően a korábbi időszakban sem voltak mások.^[206] Feladataik közé tartozott a határok és a stratégiaileg fontos utak és pontok őrzése is. „*Hogy milyen nagy becsben állottak a magyar királyok szemében mint határőrök, az abból a tényből is látható, hogy a székely települések területe a Morva és a Kis Kárpátok között már a 13. század közepe táján mint önálló megye - Sasvár - bukkan fel*”.^[207] Különösen erős csapat állomásozhatott Székelyfaluban, mely a Pozsony és Brün felé vezető utat ellenőrizte. A sasvárihoz hasonló szerepet játszott a Baranya megyei vátyi székely ispánság is. „*A vátyi határőrök elsősorban a tatárjárás alatti bátor helytállásuknak köszönhatték, hogy a következő évtizedekben a »servientes regis«-ek közé tudtak felemelkedni*”.^[208]

Göckenjan szoros összefüggést lát a székelyek határőrrendszere, valamint társadalmi és területi szervezeteik között. Ez utóbbiak egyébként a XIII. században már kialakultak, s (legalábbis a szerző szerint) korábbi mintákat követtek. „*A székely székek nagy valószínűséggel az erdélyi szászok lényegesen régebbi törvénykezési szervezetére vezethetők vissza, melyeknek kezdeményeiről már 1224-ben, az Andreanum-ban is szó van*.” A XIII. században csak Sepsi-, Telegdi- és Kézdi-szék megléte bizonyítható; lakosaik feladata a Német Lovagrenddel együtt a határ és a Brassóból Moldvába vezető hadiút védelme volt. Később jött létre a többi székely szék is, telepítések eredményeként.

A nem- és ágszervezetről szólván Göckenjan annak a véleményének ad hangot, hogy „*ezek kezdetei a honfoglalás koráig nyúlnak vissza*”. Mesterséges szervezés révén jöttek létre, amely katonai célokat szolgált, és a nomád népekre jellemző módon ment végbe.^[209] A magyar fejedelmek már a honfoglalást megelőzően végrehajtották az átszervezést, így az új haza birtokbavétele után már nemek és ágak szerint osztották fel földjüket a székelyek. A Jenő és Kürt törzs töredékei azonban csak a törzsszövetség felbomlása után nyertek felvételt a székely társadalomba.^[210] A XIV. századtól kezdve vannak utalások a dokumentumokban a társadalmi tagozódásra vonatkozóan. Erre utal az oklevelekben felbukkanó „*tria genera Siculorum*” kifejezés, mely a tehetősökre (potiores), lófökre (Loffew) és közemberekre (simplices) tagozódó székely közösség megjelölésére szolgált. A késő középkori székely társadalmi struktúra lényegében a tatárjárás után meginduló hadszervezésben gyökerezik. A muhi vereség után vált ugyanis szükségessé, hogy növeljék a páncélos lovasosztatok számát. „*Ennek következménye eleinte hadi, nemsokára pedig szociális jellegű differenciálódás lett, mely a »communitas Siculorum« társadalmi struktúráját alapjainál fogva megváltoztatta*”, ugyanis a nehézfegyverzet beszerzése csak az anyagilag tehetősebbek részére vált lehetségessé.^[211] Ugyanakkor a királyi hatalomnak nem állott érdekében, hogy a kiváló katonai anyagot szolgáltató kevésbé tehető székelyek szolgasorba kerüljenek, s így elveszenek a honvédelem számára. Ennek az érdekközösségnek tudható be, hogy „*a székelyek minden csoportja azonos*

mértékben részesült a király által adományozott »liberatum praerogativa«-ban», vagyis mindannyian szabadoknak és nemeseknek számítottak. „A »libertas Siculorum« elérésének legfőbb előfeltétele a »Siculitas« volt, a székelyek jogi közösségéhez való tartozás.” Ennek elismeréséről egyébként legfelsőbb fokon maga a király döntött.^[212]

Hansgerd Göckenjan dolgozatát az utóbbi évek legszámottevőbb külföldi szakmunkái közé kell sorolnunk, hiszen a legfontosabb hazai és külhoni kútfőkre, valamint jelentős szakirodalmi bázisra támaszkodó műről van szó, melynek értékét még az is növeli, hogy a szerző szemmel láthatólag otthonosan mozog a korai magyar történelem speciális problémáiban, s ezeket a *külső, elfogulatlan érdeklődő szemével* tudja láttatni. Könyve a középkori székely társadalom-, jog- és hadtörténet probléma-orientált áttekintését adja, vagyis elsősorban azt a területet veti vizsgálat alá, amely viszonylag jó forrásadottságokkal rendelkezik, míg a konkrét eredetkérdést illetően inkább csak feltevésekre, benyomásokra támaszkodik. Mindez egyúttal azt is jelzi, hogy a német történetíráson belül sem alakult még ki egyöntetű állásfoglalás a székely-kérdést illetően.

A román történetírás - már csak helyzeténél fogva is - viszonylag sokat foglalkozott a székely eredetkérdéssel. Az érdeklődés természetesen nem volt öncélú, hanem a román múlttal kapcsolatban felvetődött kérdések megválaszolására szolgált.

A második világháború utáni marxista történetírás - kisebb módosításoktól eltekintve - lényegében változatlanul vette át a korábbi tételeket. Megjelent viszont új motívumként az osztályharc fogalma,^[213] ami a nemzeti függetlenségért, a román-lakta területek egyesítéséért folytatott küzdelem fő mozgatórugójává vált. Ebben az összefüggésben a székelykérdés fontos - bár nem elsőrendű - helyet foglalt (foglal) el, melynek megválaszolása szorosan kapcsolódik a kontinuitáselmélet tükrében szemlélt korai román történelem problémáihoz.

NICOLAE IORGA, a XX. század első felének neves történésze, több alkalommal is foglalkozott a székelyek származásával; egy időben román eredetük mellett foglalt állást, 1905-ben megjelent német nyelvű munkájában azonban úgy nyilatkozott, hogy egy nyugat-magyar népcsoportról van szó, melynek tagjai a XI. században nyomultak Erdélybe, ahol „a fő áramlattól elkülönülve, idővel saját nyelvi és etnikai jellemvonásokat vettek fel: így keletkezett a székely dialektus, a székely szokások, székely nevek”. Feladatuk a határőrzés volt, amit hűséggel teljesítettek.^[214]

Jóllehet Iorga feladta a román származás elméletét, e teóriának - főleg a két világháború közötti időszakban - számos apostola támadt. Ezek közé tartozott Petre Râmneantu is, aki nem elégedvén meg a nyelvészeti és történeti „bizonyítékokkal”, „természettudományos” alapokra kívánta fektetni a probléma megoldását. Megítélése szerint a véragglutináció mérése kiválóan alkalmas az eredet meghatározására, a népi hovatartozás eldöntésére. „Amennyiben tömeges véragglutináció-reakciót (*reaction d'isohémagglutination*) hozunk létre - írja -, úgy a két emberi közösség viszonylatában kapott eltérő eredményeket csak a tagjaik között fennálló etno-antropológiai különbségeknek tudhatjuk be.”^[215] Râmneantu mérési eredményei, hogy, hogy nem, de teljes mértékben megerősítették előzetes elképzeléseit, s „egzakt” módon támasztották alá a korábbi kutatásokat. Vizsgálatait az alábbiakban összegezte: „Csík, Udvarhely és Háromszék megyék székelyei többségükben ugyanolyan etno-antropológiai eredetűek, mint a románok. Nincs hasonlóság a székelyek, valamint a magyarok, bulgárok, finnek vércsoport reakciói között.”^[216] Véleménye szerint „az elsőszékelyesített románok vérösszetételében megfigyelhető csekély ural-altáji hatás demográfiai szempontból bizonyítja számunkra, hogy az ősszékelyek meglehetősen kis számban érkeztek Erdélybe, több községbe valószínűleg csak férfiak; az első utód-nemzedéktől kezdve felszívódtak a románok tömegeibe”. Hogy ennek

ellenére mégsem veszítették el anyanyelvüket, az azzal magyarázható, hogy családfői hatalmuk, valamint privilégiumaik révén környezetükre tudták erőltetni saját nyelvüket.^[217]

A Râmneantuéhoz hasonló munkásságot fejtett ki e tárgykörben a második világháború előtt SABIN OPREANU is, aki egy egész kötetet szentelt tétele népszerűsítésének.^[218] Opreanu - kollégájával ellentétben - kitér a tulajdonképpeni eredetkérdésre is, és hosszasan fejtegeti, hogy „*a székelyek kezdettől fogva úgy jöttek Erdélybe, mint egy, a magyarságtól teljesen különböző, privilegizált etnikai elem*”.^[219] Szerinte mongol eredetű népesség voltak, akik még Pannóniába érkezésük előtt egyesültek a honfoglalókkal, „*és Erdélybe való bevándorlásukkor már teljesen elmagyarosodtak. Nagyon valószínűnek látszik - folytatja -, hogy a székely egy, a bolgárokkal rokon törzs volt. Jó bizonyíték erre nevüknek az »eszegel«-ből való levezetése.*” Tévednénk azonban, ha azt hinnénk, hogy ezzel a probléma megoldódott, mivel a szerző tovább folytatja okfejtését: „*egyébként valószínű, az is, hogy a nevezett eszelegek sem valódi bolgárok voltak, hanem egy másik nép maradványai; különben nem lett volna ezektől különböző nevük.*”^[220] Ily módon tehát a székelyek származása végső soron homályban marad, de Opreanut nem is ez érdekli a leginkább; erőfeszítéseit a továbbiakban arra fordítja, hogy a román „*öslakosság*” és a jövevények nagymérvű keveredését és az ennek következtében fellépő etnikai hasonlóságot bizonygassa. Véleménye szerint „*a székely falvakban mindenhol keverve találjuk a székely és a román elemet.*”^[221] Ugyanakkor a szászokkal már kevésbé vegyült az „*autochton*” lakosság. E talányra a székelyek katonai berendezkedése ad magyarázatot. A hódítók ugyanis betelepedtek a románok falvaiba, házaiba és összeházasodtak velük. Idők során még magukba olvasztottak más népességeket is (szlávokat, besenyőket, németeket stb.), de ezeknek „*a székely nép kialakításában nem volt kiemelkedő szerepük. Egyedül a románok voltak velük állandó érintkezésben, és a románok szerepe a székely nép kialakításában egészen máig, minden időben igen nagy volt.*”^[222] Így például tőlük vették át politikai intézményeiket, a székeket is,^[223] s sokkal szorosabban kapcsolódtak Havasalföldhöz és Moldvához, mint Erdély más területei.^[224]

Tételének alátámasztását Opreanu szintén a biológiai tudományoktól várja. „*Habár a székelyek helyenként határozottan mongol beütést mutatnak - vélekedik-, antropológiai jegyeik alapján inkább a románokhoz, mint a magyarokhoz hasonlítanak.*”^[225] Ezt támasztanak alá a koponya-mérettel kapcsolatos vizsgálatok éppúgy, mint a már Râmneantu által is perdöntőnek tartott véragglutináció-reakció mérések. Nem csoda tehát, ha Opreanu bizakodva állapítja meg, hogy „*az újabb kutatások mindinkább kiemelik a románok és székelyek faji jegyeinek rokonságát.*”^[226] Ez még azonban nem minden! Az érvek előráncigálásában fáradhatatlan kutató „*bizonyítékaira*” csak ezután teszi fel a koronát. „*Megállapíthatjuk - írja -, hogy a székelyek lelke és kultúrája megtévesztésig hasonlít a románokéhoz, sőt teljesen azonosítható vele.*”^[227] De vajon melyek azok a jegyek, amelyek a két nép közös származása mellett tanúskodnának? Opreanu szerint a következők: bosszúálló jellem, hatóságok előtti óvatos magatartás, vendégszeretet, népművészet hasonlósága, idegenekkel szembeni bizalmatlanság, egészséges humor. „*Mindezek a székelyek és románok közös tulajdonságai, és a székelyeket a magyaroktól inkább elválasztják, mintsem közelebb hozzák egymáshoz őket.*”^[228]

Az általunk idézett munkák csak kiragadott példái egy történetírói korszaknak, melyre sokkal inkább jellemző az aktuálpolitikai törekvések támogatása, mintsem a tudományos igazság keresése. Mind Râmneantu, mind pedig Opreanu ténykedését az jellemzi, hogy a (saját szemszögükből nézett) jelenkori politikai irányvonalakhoz kívántak „*történelmi*” alapokat biztosítani. Râmneantu nem is titkolja például, hogy „*a székelyek román eredete demográfiai szempontból óriási fontosságú*”.^[229] Azt sem rejti azonban véka alá a későbbiekben, hogy a históriát inkább a fajelmélet torzító és félrevezető prizmáján keresztül szemléli, nem pedig a tények tükrében. Megállapítása szerint ugyanis „*Maros megye magyarjainak vérösszetétele*

nagyjából ugyanolyan, mint a debrecenieké vagy a délmagyarországiaké. Mégis több európai és kevesebb ázsiai vonással rendelkeznek, mint ezek, ami hatalmas elmagyarosodott román szubsztrátum hatását bizonyítja.”^[230] Úgy véljük, nem kell különösebben hangsúlyozni, hogy e dolgozatok tudományos értéke vajmi csekély, hiszen megállapításaikat, feltételezéseiket tényanyaggal egyáltalán nem támasztják alá, következtetéseik pedig egy mindenféle tudományosságot nélkülöző célkitűzés szolgálatában állanak.

Hangot kaptak természetesen a székely-kérdéssel kapcsolatban más elképzelések is, így például ION MOGA 1944-ben megjelent francia nyelvű munkájában.^[231] Moga szintén a dáko-román kontinuitáselmélet alapján áll, ennek megfelelően gondolatainak vezérfonalát a románság prioritásának hangoztatása képezi. „*A történeti kutatások jelenlegi fázisában - bár a tudomány még nem mondta ki az utolsó szót a dákoromán élet Erdély földjén való folytonosságát illetően - amit már most biztosra vehetünk, az a románság e tartománybeli prioritása a később érkezett magyar elemhez képest.*”^[232] Szerinte ugyanis „*1175 előtt lehetetlen forrás-szerűen bizonyítani a magyar király politikai és egyházi hatalmának a tartós jelenlétét [Erdélyben - K.Z.].*”^[233] Csak a szászok és a székelyek megérkezése után, vagyis az 1170-es években kezdődött meg e területen a királyi hatalom kiépítése. Moga nem ragaszkodik a székelyek román eredeztetéséhez, és nem bizonygatja az „*őslakosság*” döntő jelentőségű etnikai, demográfiai hatását sem, hanem annak a véleményének ad hangot, hogy a székelyek „*az Árpádok fennhatósága alatt álló Pannóniából plántálták át a hun-tradíciót az erdélyi fennsíkokra.*”^[234] Hasonlónak tartja viszont a székelyek és románok jogállását, amit az bizonyítana, hogy egyik népcsoport sem rendelkezik olyan kollektív kiváltságokat biztosító oklevéllel, mint amilyennel az erdélyi szászok, a kunok vagy a német lovagok. „*Soha nem vált szükségessé sem a székelyek, sem a románok számára, hogy a magyar koronával szemben élvezett jogaikat és speciális szabadságukat kiváltságlevéllel szabályozzák, mert az előbbiekre úgy tekintettek, mint szabad törzsrre, az utóbbiakra pedig, mint a korona hatalmának alávetett erdélyi őslakosokra. Egyiküket sem kezelték úgy, mint azokat a népcsoportokat, amelyek meghatározott feltételekkel hívtak vagy érkeztek Erdélybe.*”^[235] Érdekes gondolatmenet, hiszen más szavakkal ez azt jelenti, hogy a kiváltságlevél hiánya a románok esetében őslakos mivoltuk, a székelyekkel kapcsolatban pedig későbbi érkezésük mellett bizonyít. A szerző határozottan állítja, hogy „*a székelyek autonómiája egyáltalán nem ilyen törvényes szabályozásból származik, hanem olyan régi törzsi szervezetben gyökerezik, amelyet még a magyarok is ismertek hazájukban.*”^[236] A románság esetében viszont, mint láttuk, az őshonosság jogbiztosító ereje tette feleslegessé a kiváltságok írásban való rögzítését. A továbbiakban egyébként Moga nem teszi konkrétabbá az eredetkérdéssel kapcsolatos álláspontját, és az olvasóra bízta annak eldöntését, hogy hun-utódoknak vagy a magyar törzsszövetség keletre szakadt részének kell-e tekinteni a székelységet. Tevékenysége ily módon - miképpen elődeié is - elsősorban arra irányul, hogy a székelyektől elvitassa az „*első foglалás*” „*jogbiztosító*” érvényét, és ezt teljes mértékben a románok számára tartsa fenn. Ami magát a probléma lényegét illeti, azt továbbra is homályban hagyja, megválaszolását a későbbi kutatókra bízva.

Mint már említettük, a második világháború utáni román marxista történetírás lényegében a korábban megkezdett csapáson haladt tovább. A székely-kérdés megítélése is a régi elveknek megfelelően történt, annyiban azonban módosult a kép, hogy a kutatók immár elejtették a román származás teóriáját, és más ősokeket kerestek a hányatott múltú népességnek.

Az 1964-ben megjelent, Erdély történetét tárgyaló munka szerzői szerint a honfoglalás után a magyar törzsek „*Árpád vezetésével letelepednek Pannóniában, majd később a Tiszamenti síkságon is*”^[237] Erdély iránti érdeklődésüket a legelőterületek gyarapítása, valamint a természeti kincsek (mindenekelőtt a só) megszerzése iránti vágy motiválta. Azonban „*a kitűzött cél elérével a magyar törzsek többsége visszavonult Erdélyből. Az újonnan jöttek közül csak*

kevesen maradtak azokon a területeken, ahova eljutottak, s ahol letelepedve együtt éltek az őslakossággal.”^[238] A bennszülött román lakosság pedig ugyanúgy élt továbbra is, mint eddig. Fennmaradtak természetesen az ősi román-szláv politikai intézmények, a kenézségek, vajdaságok is. Ezek élén nagyhatalmú fejedelmek álltak, mint például a román történetészek jóvoltából magyar törzsfőkből bennszülött hercegekké változott Ajtony vagy Gyula,^[239] akik hősieken védelmezték országaik függetlenségét a hódító törekvésekkel szemben. E próbálkozások nem is jártak sikerrel egészen a XI. század végéig, s csak a XII-XIII. század folyamán sikerült végleg elfoglalni Erdélyt és megszervezni itt a királyi megyéket. „Az a körülmény, hogy az említett közigazgatási egységek elnevezése, például »megye«, a szláv »medzsa« szóból származik, az élén álló főméltóság neve pedig az »ispán« a szláv »zsupan«-ból ered, bizonyítja, hogy ezek az intézmények régebbi - Pannóniában szláv, Erdélyben román-szláv - intézményekből születtek.”^[240] A magyarok uralmuk megerősítése végett egyes területekre székelyeket, szászokat és német lovagokat telepítettek. A szerzők szerint „a székelység több török nyelvű népcsoport együttélése nyomán létrejött egybeolvadásból származott. Nevük a török »szikil« szóból ered, »előkelő származásút« jelent.”^[241] A honfoglalás előtt már Erdély északnyugati részein éltek, Árpádék bejövetelkor pedig csatlakoztak a magyar törzsekhez, s a „nomád népek szokásainak megfelelően hadseregük elővédjében küzdöttek.”^[242] A határok mentén telepítették le őket, hogy védelmi feladatokat lássanak el. Biharban „a székelyek - számos helynév tanúbizonysága szerint - együtt élnek a román lakossággal”, akiktől - és itt Kézaira hivatkoznak a kutatók - elsajátították az írás tudományát.^[243] A XII. század folyamán, a magyar királyság terjeszkedése során a Maros és a Küküllő mentéig jutottak el, „majd pedig a XIII. század elején - a magyar uralom már idáig való eljutásakor - az ország délkeleti sarkába telepszének le véglegesen, az őslakosság mellé, ahol azóta is élnek.”^[244]

Az „Erdély története” alkotóinak állásfoglalása éppúgy nem lehet iránymutató a székelykérdés megoldását illetően, mint a korábbi próbálkozások. Bár látásmódjukat nem homályosítják el annyira - legalábbis ebben a tárgykörben - tudományon kívüli szempontok, mint a régebbi kutatókét, eredeztetési kísérletük ennek ellenére már születése pillanatában elavult. Ugyanis szintén Thúry József régi névmagyarozatát elevenítik fel (részben Györffy György korábbi tanulmányára támaszkodva), melyet Hasan Eren 1943-as cikke már hatályon kívül helyezett. Ismét csak az ismeretek hiányával magyarázhatjuk, hogy a szerzők még az 1960-as évek elején is az idejétmúlt elmélet fényében interpretálták a kérdést.

Nem sokat módosítottak ezen a képen az újabbleletű munkák sem, mint például STEFAN PASCU 1971-ben megjelent kötete,^[245] mely részletesen foglalkozik a székelyek eredetével. Pascu szintén úgy vélekedik, hogy „a székelyek bizonyos népcsoportok összekeveredéséből származnak, melyek többségükben lovas nemzetek voltak: hunok, avarok, kazárok, besenyők”, akik hasonló török nyelvet beszéltek, s Erdély (ti. a mai, tágabb értelemben vett Erdély) területén éltek és életmódjuk, törzsi szervezetük hasonlósága folytán egy néppé olvadtak össze.^[246] A szerző elveti azt a magyarázatot, amely összefüggést lát a széki (sedes) és a székelyek neve között, mivel e területi egységekbe való szerveződés csak a XIV. század során következett be, két évszázaddal a népcsoport első említése után, másrészt „sem a szászok, sem a kunok nem származtatták nevüket a székből, mint politikai-közigazgatási szervezetből”, bár ők is ilyen területi keretek között éltek.^[247] Pascu a szikil-ből való magyarázatot fogadja el, bár nem dönti el, hogy Pais Dezső (‘elszökő, elugró, szökevény’) vagy inkább Thúry József etimológiáját részesítse-e előnyben.^[248] A krónikák és Anonymus híradásai alapján arra a következtetésre jut, hogy a székelyek „részt vettek Pannónia elfoglalásában 895-896-ban a magyarok oldalán”, majd a jövevényekkel együtt letelepedtek, részben a Tisza síkságán. A bihari harcokban a honfoglalók előhadként küzdöttek Ménmarót ellen, s egy részük itt maradt, elkeveredve a románokkal és a betelepülő magyarokkal. Más csoportjaik a Dunántúlon és

Észak-Magyarországon helyezkedtek el.^[249] A XI. század utolsó harmadában vette kezdetét Erdélybe való településük, mely nem is annyira hódítás, mint inkább a feudalizmus előli menekülés volt. A XIII. században érték el a Keleti-Kárpátokat, ahol is kénytelenek voltak megállapodni, ugyanis a kunok közeli jelenléte miatt lehetetlenné vált a továbbhaladás. Nem lehetett elodázni a magyar állammal való megegyezést sem. *„A kölcsönös érdekeltség alapján egyeztek meg a felek: a székelyek határőri szerepet töltenek be, míg a magyar állam elismeri életmódjukat, amely oly fontos volt számukra.”*^[250]

Mint már utaltunk rá, Pascu elmélete lényegében a korábbi teória bővített változata, melyben az új elemet csak az Erdélybe való költözés indoklása jelenti. A névetimológiával kapcsolatban már említettük, hogy sem Thúry József, sem pedig Pais Dezső próbálkozását nem kísérte siker, így meglehetősen meddő vállalkozásnak tarthatjuk az ezekre való építkezést. Márpedig kellőképpen alátámasztott névmagyarázat hiányában az egész Pascu-féle teória a levegőben lóg, hiszen a szerző semmi egyébbel nem bizonyítja elképzelését, miszerint különböző nomád népek töredékeiből alakult volna ki a székelység. Az ehhez hasonló módszertani hiányosságok kapcsolják egyébként össze az általunk idézett tanulmányokat, vagyis a bizonyítékok nem kielégítő volta, illetve teljes hiánya, az alá nem támasztott elméletekre való állandó építkezés, a kútfők önkényes, *ad hoc* jellegű kezelése, egyszóval a forráskritikai módszer szinte teljes mellőzése. Nagyrészt ezek a súlyos metodikai hibák okozzák, hogy mind ez ideig nemhogy megoldást, de még csak számottevő részleteredményt sem sikerült produkálnia e kérdéskörön belül a román történetírásnak.

A hazai tudományosság berkein kívülre történt rövid kitekintőnk után is azt kell konstatálnunk, hogy a külhoni történettudomány sem tudott frontáttörést elérni e problémával kapcsolatban. Bár születtek megfontolást érdemlő elképzelések, mégis úgy látjuk, elsősorban a magyar történetírás feladata, hogy megoldást és választ találjon a székely-kérdésre, hozzájárulván így múltunk jobb megismeréséhez, a nemzeti identitástudat biztosabb alapokra helyezéséhez.

Jegyzetek:

1. SRH. I. 435-436. A magyar fordítás helye: Képes Krónika. Olcsó Könyvtár. Bp. 1978. 144.
2. SRH. I. 456. Magyar fordítás: Képes Krónika, I. m.: 154.
3. A kérdés historiográfiai feldolgozását és a legfontosabb álláspontokat tartalmazza Csapodi Csaba munkája: Az Anonymus-kérdés története. Gyorsuló idő. Bp. 1978. E mű megjelenése után látott napvilágot Kristó Gyula dolgozata: Szempontok Anonymus gestájának megítéléséhez. AUSz. AH. Tomus LXVI. Szeged 1979. 45-59.
4. SRH. I. 101-102. Magyar nyelvű idézet: MEH. 174.
5. Karácsonyi János-Borovszky Samu: Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom az 1550-i hű másával együtt. Bp. 1903. 213.
6. Az oklevél vonatkozó részét kiadta s magyarázta Karácsonyi János: Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben. Sz. 1912. 292-294.
7. Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen. Von Franz Zimmermann und Carl Wemer. I. 1191-1342. Hermannstadt 1892. 16.
8. Kézai szerzőségének bizonyítása: Horváth János: A hun-történet és szerzője. Itk. 1963. 446-476.
9. SRH. I. 161-163.
10. Szádeczky Kardoss Lajos: A csíki székely krónika. Bp. 1905. Uő.: Még egyszer a csíki székely krónikáról. Bp. 1911.
11. Ember Ödön: A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti népi törekvésekre. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen 1940. E munka ma már csak könyvészeti szempontból használható, mivel az egyes művekhez fűzött megjegyzései csekély informatív tartalmuk mellett teljes mértékben elavultnak tekinthetők.
12. Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876. A továbbiakban: Hunfalvy 1876.
13. Hunfalvy 1876. 299.
14. Hunfalvy Pál: A székely kérdéshez. Sz. 1881. 195. A továbbiakban: Hunfalvy 1881.
15. Hunfalvy 1881. 198.
16. Hunfalvy 1881. 203.
17. Hunfalvy 1876. 300-301.
18. Hunfalvy Pál: A székelyek. Felelet a székelyek scythia-hun eredetűségére. Bp. 1880. 19.
19. Hunfalvy 1876. 301.
20. Hunfalvy 1876. 302.
21. Hunfalvy 1881. 105.
22. Hunfalvy 1876. 303.
23. Szabó Károly: A „székely” nemzeti névről. Sz. 1880. 410.
24. Szabó Károly: Királyi telepítvényesek-e a székelyek? Marosvásárhely. 1884. 6.
25. Uo.: 8.
26. Uo.: 20.
27. Szabó Károly: A székelyek régi törvényei és szokásai. A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok. Kolozsvár 1890. 183.

28. Pauler Gyula: A magyarok megtelepedéséről. Sz. 1877. 395.
29. I. m.: 393-395.
30. Pauler Gyula: Néhány szó hadi viszonyainkról a XI-XIII. században. HK. 1888. 501-526.
32. I. m.: 511-512.
32. I. m.: 513.
33. Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. I-II. Bp. 1893.
34. Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900.
35. Orbán Balázs: A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeai szempontból, I. Pest 1868. 4.
36. Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről. Bp. 1888. 5.
37. I.m.: 11.
38. I.m.: 28.
39. Réthy László: A székelyek s a magyar honfoglalás. ET. 1890. 25.
40. Uo.: 29.
41. Uo.: 32.
42. Uo.: 33.
43. Uo.: 35.
44. Réthy László: A székely név. ET. 1890. 162-163.
45. Tagányi Károly: A honfoglalás és Erdély. ET. 1890. 213.
46. Uo.: 214.
47. Uo.: 218.
48. Uo.: 219.
49. Uo.: 222.
50. Borovszky Samu: A hun-magyar rokonságról. ET. 1894. 100.
51. Borovszky Samu: A honfoglalás története. Bp. 1894. 117.
52. I.m.: 118.
53. Borovszky Samu: A hun-magyar rokonságról, I.m.: 101.
54. Nagy Géza: A székelyek és a pannóniai magyarok. ET. 1890. 178. Nagy már korábban is foglalkozott a székely eredetkérdéssel; munkájának címe: Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez. Különlenyomat a „Székely Nemzeti Múzeum Értesítője” I. kötetéből. Sepsí-Szentgyörgy 1883.
55. Nagy Géza: Az eszegel bolgárok neve. Sz. 1914. 76.
56. Nagy Géza: A magyar nemzetségek. T. 1910. 27.
57. I.m.: 56.
58. Uo.: 56.
59. Sz. Nagy Gergely: Elméletem nemzetünk eredetéről különös tekintettel a székelyekre, I-II. Brassó (év nélkül). [1898?]
60. Szentkatolnai Bálint Gábor: A honfoglalás revíziója vagyis a hun, székely, magyar, besenyő, kun kérdés tisztázása. Kolozsvár. 1901.

61. Fischer Károly Antal: A hunok és magyarok „fekete” illetve „fehér” elnevezésének megfejtése. Bp. 1888. A továbbiakban: Fischer 1888. Fischer Károly Antal: A magyar honfoglalás mondái. Dr. Sebestyén Gyula művének bírálata. Bp. 1905. A továbbiakban: Fischer 1905.
62. Fischer 1888. 90-91.
63. Fischer 1888. 96.
64. Lsd. még: Fischer 1905. 11.
65. Fischer 1888. 97.
66. Székely Oklevéltár I-IV. Szerk.: Szabó Károly. Kolozsvár 1872-1895. V-VII. Szerk.: Dr. Szádeczky Lajos. Kolozsvár 1896-1898. VIII. Szerk.: Barabás Samu. Bp. 1934. Az Oklevéltár kiadását újabban Demény Lajos és Pataki József folytatta: Székely Oklevéltár. Új sorozat, I. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek 1569-1591. Közzéteszi: Demény Lajos és Pataki József. Bukarest 1983. Új sorozat II. Udvarhelyszéki törvénykezési jegyzőkönyvek. 1591-1597. Bukarest. 1985.
67. Connert János: A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvár 1901. A továbbiakban: Connert 1901. Connert János: A székelyek alkotmányának története különösen a XVI. és XVII. században. Németből fordította: Balásy Dénes. Székelyudvarhely 1906. A továbbiakban: Connert 1906.
68. Connert 1901. I.
69. Connert 1901. I.
70. Connert 1906. 9.
71. Connert 1906. 10.
72. Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Bp. 1905. 6.
73. Uo.: 20.
74. Uo.: 20.
75. Uo.: 55.
76. Uo.: 64-65.
77. Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székely magyarok. Cluj-Kolozsvár 1924. 3-4.
78. I.m.: 6.
79. I.m.: 7.
80. I.m.: 8.
81. I.m.: 14-17.
82. I.m.: 18.
83. Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez. Cluj-Kolozsvár 1927. 13.
84. Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. A Magyar Nyelvtudomány Kézikönyve, I. 6. Bp. 1925-1929. 292.
85. I.m.: 293.
86. Thury József: A székelyek eredete. EM. 1898. 65-87; 138-163; 195-216; 241-247.
87. I.m.: 197.
88. I.m.: 144.
89. I.m.: 243-247.

90. Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat pere. Válasz Thúry Józsefnek. EM. 1899. 515-526; 574-590. Idézet: 584.
91. Sebestyén Gyula: Avarok-e a mai székelyek? ET. 1898. 419-420.
92. Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei. ET. 1899. 1-25. Idézet: 13.
93. I.m.: 20-25.
94. Nagy Géza: A magyar nemzetségek, I.m.: 56.
95. Hóman Bálint: A székelyek eredete. Bp. 1921. 3-5.
96. I.m.: 13.
97. I.m.: 20.
98. Uo.: 20.
99. Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. Különlenyomat a Történeti Szemle 1914. és 1915. évfolyamából. Bp. 1915. Erdélyi László: A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár 1917.
100. Erdélyi László: A székelyek eredete. Kolozsvár 1918. 11. A továbbiakban: Erdélyi 1918.
101. Erdélyi László: A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai Különlenyomat az Akadémiai Értesítő XXXIII. évfolyam 393-396. füzetéből. Bp. 1922. 6. A továbbiakban: Erdélyi 1922.
102. Erdélyi László: A székelyek története. Brassó 1921. 3.
103. Erdélyi 1918. 13.
104. Erdélyi 1918. 14. Erdélyi 1922. 6.
105. MHK. 187. MEH. 86.
106. MHK. 105-108; 115; 124-126; 373; 317-318. MEH. 106-107; 118, 120-121; 126; 211-212. Csak egy-két munkára utalunk az újabb szakirodalomból: Fodor István: Verecke híres útján... Magyar História. Bp. 1980. 232-235. MEH.: 28-38. Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980. 172-191. A továbbiakban: Kristó 1980.
107. Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.
108. Lásd a 10. számú jegyzetet!
109. I.m.: III.
110. I.m.: 16.
111. I.m.: 20-24.
112. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepedésükig. Cluj-Kolozsvár 1932. Asztalos Miklós: Erdély története. A történeti Erdély. Bp. 1936. 175-360.
113. Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete... I.m.: 11.
114. Uo.: 11.
115. Asztalos Miklós: Erdély története, I.m.: 181-182.
116. Németh Gyula: A székelyek eredetének kérdése. Sz. 1935. 129-156.
117. I.m.: 134.
118. I.m.: 136.
119. I.m.: 137.
120. I.m.: 136.

121. I.m.: 133.
122. Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. Sz. 1939. 257-294; 385-448.
Mályusz Elemér: A székelység eredetéről. Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára.
Bp. 1942. 254-282.
123. Mályusz Elemér: A székelység eredetéről, I.m.: 254.
124. Uo.: 254.
125. Györffy György: A székelyek eredete és településük története. Erdély és népei. Bp. 1941. 35-86.
126. I.m.: 58-59.
127. Hasan Eren: A székely név magyarázatához. MNy. 1943. 205-208.
128. Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szeged 1944.
129. I.m.: 44.
130. I.m.: 47-51.
131. I.m.: 46.
132. I.m.: 74-80. Idézet: 80.
133. I.m.: 86.
134. Molnár Erik: A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig. Bp. 1949. 156.
135. I.m.: 278.
136. Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948. 29-31.
137. I.m.: 34-35.
138. I.m.: 126.
139. I.m.: 127.
140. I.m.: 144.
141. Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. 1-126.
142. Uo.: 64.
143. Uo.: 68.
144. Györffy György: A kabar kérdés. Forrás 1983/7. 20-28. Idézet: 25.
145. I.m.: 27.
146. I.m.: 25. A vizsgálati módszer részletes kifejtése és az eredmények: Török Sándor (Györffy György bevezetőjével): Mi volt a neve a három kabar törzsnek? Sz. 1982. 986-1059.
147. Kristó Gyula: Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához. AUSz. AH. Tomus LV. Szeged 1976. 38-44. (Továbbiakban: Kristó 1976.) Kristó Gyula: Törzsek és törzsnévi helynevek. Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. 422-442. (Továbbiakban: Kristó 1983.)
148. Példákat találhatunk ez utóbbiakra: Kristó 1976. 41.
149. Kristó Gyula: Özbég és tolvaj. Kristó 1983. 443-449. (Eredetileg megjelent: MNy. 1975. 62-66.)
150. Az utóbbi elméletre vonatkozóan: Törzsek és törzsnévi helynevek. Kristó 1983. 436-438.
151. Fodor István: A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti háttéréről. Bolgár Tanulmányok III. Debrecen 1980. 20.

152. Kristó 1980. 57.
153. Kristó 1980. 168.
154. Szűcs Jenő: A középkori Magyarország népei. I. História 1982/4-5. 3.
155. Benkő Loránd: A nyelvöldrajz történeti tanulságai. Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei. XXIV. Bp. 1967. 47.
156. Benkő Loránd: Nyelvész szemmel a székelyekről. Új Tükör. 1980/7. 22-23.
157. Mesterházy Károly: Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp. 1980. 87.
158. I.m.: 88.
159. Kristó 1976. 41-42.
160. Balázs János: Levédia, Nyék... és a székelyek eredete. Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell. Bp. 1980. 269.
161. I.m.: 265.
162. I.m.: 262.
163. Pais Dezső: Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Bp. 1926. 139-140. Pais Dezső: A székely név magyarázatához. MNy. 1943. 208-209.
164. Pais Dezső: A magyarsággal kapcsolatos IX-X. századi népelemek és népmozgalmak. A székelyek eredetéhez és a székelység kialakulásához. MNy. 1967. 71-73.
165. I.m.: 72.
166. I.m.: 73.
167. I.m.: 72.
168. Anonymus adata: SRH. I. 92-93; MEH. 170. Aventinus híradása: Albinus Franciscus Gombos: Catalogus fontium historiae Hungariae. I. Bp. 1937. 354. A szakirodalomból csak néhány munkára utalunk: Horváth János: A hun-történet és szerzője, I.m.: 447-448. Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet, I.m.: 32-33. Kristó 1980. 292. Itt jegyezzük meg, hogy újabban Györffy György az Ibn Hayyan krónikájában szereplő Sana névben szintén Csabára vonatkozó utalást lát (MNy. 1980. 308-317.); névetimológiáját azonban Kristó Gyula nem fogadta el (Kristó 1983. 51-76.), s más megoldást javasolt.
169. Szentmihályi Imre: A göcseji nép eredethagyománya. A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Bp. 1958.
170. I.m.: 42.
171. I.m.: 46.
172. I.m.: 51.
173. Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Bp. 1977.
174. I.m.: 28.
175. I.m.: 75.
176. I.m.: 116.
177. Kristó Gyula: Volt-e a magyaroknak ősi hun hagyományuk? Kristó 1983. 313-329.
178. Dümmerth: i.m.: 137.

179. Erre vonatkozóan az egyik legújabb állásfoglalás: Kristó Gyula: Nyelv és etnikum. A „kettős honfoglalás” elméleti alapjaihoz. A ‘80-as évek társadalomtudománya: eredmények és perspektívák. Szegedi Bölcsész-műhely ‘82. Szerk.: Róna-Tas András. Szeged 1983. 177-190. Uő.: A „kettős honfoglalás” elméletéről. História 1983/1. 26-27. Uő. László Gyula válasza: Baráti vita Kristó Gyulával. 27-28.
180. László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. 67.
181. I.m.: 97.
182. I.m.: 101.
183. László Gyula: Kérdések és feltevések a magyar honfoglalásról. Valóság 1970. 48-64.
184. László Gyula: Őstörténetünk. Bp. 1981. 172.
185. Fehér M. Jenő: A korai avar kagánok. Buenos Aires 1972. 51. Uő.: Besenyő őstörténet. Buenos Aires 1979. 59.
186. Baráth Tibor: A magyar népek őstörténete, I. Montreal 1968. 18.
187. Uo.: 18.
188. Uo.: 56.
189. Uo.: 57.
190. Uo.: 57.
191. SRH. I. 101; 104.
192. SRH. I. 436; 456.
193. Lásd a 7. számú jegyzetet!
194. Lásd az 5. számú jegyzetet!
195. SRH. I. 162.
196. Ottó Mittelstrass: Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter. München 1961.
197. I.m.: 32.
198. Uo.: 32.
199. Uo.: 32.
200. I.m.: 32-33.
201. I.m.: 35.
202. Ottó Mittelstrass: Terra Syculorum terrae Sebus und der sächsische Unterwald. Zür Rechte- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen. Siebenbürgisches Archiv. Band 8. Köln-Wien 1971. 88-110.
203. Hansgerd Göckejan: Hilfsvölker und grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Quellen und studien zur geschichte des östlichen Europa. Band V. Wiesbaden 1972.
204. I.m.: 114.
205. I.m.: 115-116.
206. I.m.: 120.
207. I.m.: 124.
208. I.m.: 125.
209. Idézetek: 125; 129. **125-131.**

210. Uo.: 131-132.
211. I.m.: 134-135.
212. I.m.: 136-137.
213. Röviden elemzi ezt a jelenséget (későbbi példákon keresztül) Szűcs Jenő: Nemzet és történelem. Tanulmányok. Bp. 1984. 47-50.
214. N. Iorga: Geschichte des Rumänischen volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. I. Gotha 1905. 131.
215. Pierre Râmneantu: Origine ethnique des Séklers de Transylvanie. Revue de Transylvanie. Tome II. No. 1. Août-septembre 1935. 47.
216. I.m.: 59.
217. I.m.: 58.
218. Sabin Opreanu: Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums. Sibiu-Hermannstadt 1939.
219. I.m.: 26.
220. I.m.: 51.
221. I.m.: 61.
222. I.m.: 63.
223. Uo.: 63.
224. I.m.: 64.
225. I.m.: 65.
226. Uo.: 65.
227. Im: 66-67.
228. Uo.: 67.
229. Râmneantu, I.m.: 57.
230. Uo.: 59.
231. Ion Moga: Les Roumains de Transylvanie au moyen âge. Bibliotheca Rerum Transsylvaniae VI. Sibiu 1944.
232. I.m.: 145.
233. I.m.: 123.
234. I.m.: 124.
235. I.m.: 134.
236. I.m.: 133.
237. Erdély története, I. Szerk.: Miron Constantinescu. Bukarest 1964. 101.
238. Uo.: 101.
239. I.m.: 103-104.
240. I.m.: 108.
241. I.m.: 109.
242. Uo.: 109.

243. Uo.: 109.
244. Uo.: 109.
245. Stefan Pascu: Voievodatul Transilvaniei. Cluj 1971.
246. I.m.: 106.
247. Uo.: 105-106.
248. I.m.: 107.
249. I.m.: 108-109.
250. I.m.: 109-110.

A tanulmány az 1984-ig megjelent irodalmat ismerteti.

A székely-kérdés válogatott bibliográfiája 1876-tól napjainkig

Összeállításunk az utóbbi évszázad legfontosabb hazai szakirodalmát tartalmazza, ugyanakkor válogatást ad a másod- és harmadrendű, valamint a külföldön megjelent munkákból is. Ez utóbbiak vonatkozásában, mint már jeleztük, a korábbi irodalomjegyzékek bővebb felvilágosítással szolgálhatnak. Az I. rész a bibliográfiai tájékoztatóval rendelkező műveket sorolja fel, a II. részben található a betűrendes szakirodalmi tájékoztató. Bibliográfiánkba olyan munkákat is felvettünk, melyek nem - vagy csak röviden - érintik magát az eredetkérdést, viszont a korábbi székely történelemmel kapcsolatos módszertani, forráskritikai, településtörténeti stb. vonatkozásaik miatt fontosnak ítéltük meg felsorolásukat.

I. Bibliográfiák, historiográfiai feldolgozások

Nagy János: A székelyek scythá-hun eredetűsége s az ellenvélemények. Kolozsvár 1879. 16-31.

Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. ET. 1897. 32-54.

Erdélyi Lajos: A székelyek eredete nyelvjárásaik alapján. ET. 1916. 37-46. (Némileg bővített változata: A székelyek eredetéhez nyelvjárásaik alapján, I. Különlenyomat a Magyar nyelvi tanulmányok II. kötetéből. Bp. 1928. 7-22.)

Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 8-12.

Csutak Vilmos (Szerk.): A székely kérdés és a székely történet irodalma. ESZNM. 686-714.

Opreanu, Sabin: Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums. Sibiu-Hermannstadt 1939. (Ez a munka ugyan könyvészeti tájékoztatót nem tartalmaz, de a lábjegyzetekben számos - főleg román - mű adatait találhatja meg az érdeklődő.)

Opreanu, Sabin: Tinutul săcuilor. Contributuni de geografie umană și de etnografie. Cluj 1927. 54-77.

Ember Ödön: A székelyek eredetének irodalma és annak hatása a nemzeti népi törekvésekre. Bölcsészdoktori értekezés. Debrecen 1940.

Kordé Zoltán: A székely-kérdés a magyar történetírásban. Kortárs 1985. 2. 81-92.

II. Szakirodalom

Asztalos Miklós: A székelyek őstörténete letelepedésükig. Cluj-Kolozsvár 1932.

Asztalos Miklós: Erdély története. A történeti Erdély. Bp. 1936. 175-360.

Balassa József: A székelyek nyelve. ET. 1890. 309-313.

Balassa József: A magyar nyelvjárások keletkezése. ET. 1898. 185-196; 282-293; 341-348.

Balázs János: Levédia, Nyék... és a székelyek eredete. Magyar deákság. Anyanyelvünk és az európai nyelvi modell. Bp. 1980. 245-274.

Baráth Tibor: A magyar népek őstörténete. I-III. Montreal 1968-1974.

Belitzky János: Nógrád megye története, I. 896-1849. Salgótarján 1972.

- Benkő Loránd: A nyelvföldrajz történeti tanulságai. Magyar Tudományos Akadémia I. Osztályának Közleményei. XXIV. Bp. 1967. 29-48.
- Benkő Loránd: Magyar nyelvtörténet- magyar őstörténet. MÖT. 45-57.
- Benkő Loránd: Nyelvész szemmel a székelyekről. Beszélgetés Benkő Loránd akadémikussal. Új Tükör 1980/7. 22-23.
- Bodor György: Egy krónikás adat helyes értelmezése, MNy. 1981. 268-271.
- Bodor György: Az 1562 előtti székely nemzetiségi[!] szervezetről. TSZ. 1983. 281-305.
- Borovszky Samu: A hun-magyar rokonságról. ET. 1894. 96-102.
- Borovszky Samu: A honfoglalás története. Bp. 1894.
- Borús József (Szerk.): Magyarország hadtörténete, I. A honfoglalástól a kiegyezésig. Bp. 1984.
- Connert János: A székelyek intézményei a legrégibb időktől az 1562-iki átalakulásig. Kolozsvár 1901.
- Connert János: A székelyek alkotmányának históriája különösen a XVI. és XVII. században. Németből fordította Balásy Dénes. Székelyudvarhely 1906.
- Constantinescu, Miron (Szerk.): Erdély története, I. Bukarest 1964.
- Czimer Károly: A székelyek eredetéről. Szeged 1928.
- Dümmerth Dezső: Az Árpádok nyomában. Bp. 1977.
- Egyed Ákos: A székely hadkötelezettség és hadszervezet, különös tekintettel a XVI. századra. Székely felkelés. 47-58.
- Endes Miklós: Erdély három nemzete és négy vallása autonómiájának története. Bp. 1935.
- Erdélyi István: A Kárpát-medence népei a honfoglalás előtt. Bp. 1980.
- Erdélyi Lajos: A székelyek eredetéhez nyelvjárásaik alapján. I. Különlenyomat a Magyar nyelvi tanulmányok II. kötetéből. Bp. 1928. (Eredeti: Magyar nyelvi tanulmányok. II. Bp. 1929. 32-97.)
- Erdélyi László: Árpádkori társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései. Különlenyomat a Történeti Szemle 1914. és 1915. évfolyamából. Bp. 1915.
- Erdélyi László: A tizenkét legkritikusabb kérdés. Kolozsvár 1917. (Eredetileg: TtSz. 1914. 517-561; 1915. 32-50; 202-226; 334-352; 481-514; 1916. 39-63.)
- Erdélyi László: A székelyek eredete. Kolozsvár 1918.
- Erdélyi László: A székelyek története. Brassó 1921.
- Erdélyi László: A székely eredetkérdés megoldásának sarkpontjai. Különlenyomat az Akadémiai Értesítő XXXIII. évf. 393-396. füzetéből. Bp. 1922.
- Eren, Hasan: A székely név magyarázatához. MNy. 1943. 205-208.
- Eröss József: Háromszék telepedési története. ESZNM. 123-138.
- Fehér M. Jenő: A korai avar kagánok. Buenos Aires 1972.
- Fehér M. Jenő: Besenyő őstörténet. Buenos Aires 1979.

- Fischer Károly Antal: A hunok és magyarok „fekete” illetve „fehér” elnevezésének megfejtése. Bp. 1888.
- Fischer Károly Antal: A magyar honfoglalás mondái. Dr. Sebestyén Gyula művének bírálata. Bp. 1905.
- Fodor István: A magyar-bolgár-török kapcsolatok történeti háttéréről. Bolgár Tanulmányok III. Debrecen 1980. 9-48.
- Göckenjan, Hansgerd: Hilfsvölker und Grenzwächter im mittelalterlichen Ungarn. Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa. Band V. Wiesbaden 1972.
- Graxa Gyula: A Csaba-monda és a székely hunhagyomány. Bp. 1922.
- Gyallay Domokos: Lófi székely-lófő székely. A székely őstörténet nyomai az élő nyelvben. MNy. 1959. 218-226.
- Györffy György: A székelyek eredete és településük története. Erdély és népei. Bp. 1941. 35-86.
- Györffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet. Bp. 1948.
- Györffy György: A székely társadalom. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Szerk.: Székely György. Bp. 1953. 104-116.
- Györffy György: A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. Tanulmányok a magyar állam eredetéről. Bp. 1959. 1-126. (Eredetileg: Sz. 1958. 12-87; 565-615.)
- Györffy György: Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. MOT. 123-156.
- Györffy György: István király és műve. Bp. 1977.
- Györffy György: A 942. évi magyar vezérnévsor kérdéséhez. MNy. 1980. 308-317
- Györffy György: Levélszekrény. MNy. 1981. 511-512.
- Györffy György: A kabar kérdés. Forrás 1983/7. 20-28.
- Györffy György: A székelyek eredetéről. Olvastam valahol... II. Történészek a Rádió ismeretterjesztő műsoraiban. Bp. 1984. 36-41.
- Hóman Bálint: A székelyek eredete. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 17. Bp. 1921.
- Hunfalvy Pál: Magyarország ethnographiája. Bp. 1876.
- Hunfalvy Pál: A székelyek. Felelet a székelyek scythia-hun eredetűségére. Bp. 1880.
- Hunfalvy Pál: A székely kérdéshez. Sz. 1881. 97-114; 193-206.
- Hunfalvy Pál: A magyar nemzeti krónikák. Sz. 1890. 377-395; 457-467; 537-543.
- Hunfalvy Pál: Az oláhok története, I-II. Bp. 1894.
- Imets F. Jákó: Hunn nyomok a székelyföldi hely- és családnevekben. Bp. 1897.
- Jakab Elek: Székely telepek Magyarországon. Sz. 1896. 581-606; 693-704.
- Jakó Zsigmond: A székely önkormányzat és szervezete a XVI. században. Székely felkelés. 35-46.
- Jakubovich Emil: Bottal-ütő-besenyő. MNy. 1921. 119-120.
- Jakubovich Emil: Ugocsa-szabolcsi székelyek a XIV. században. MNy. 1931. 205-209.

Jorga, Nicolae: Geschichte des Rumänischen volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen. I. Gotha 1905.

Karácsonyi János: A székelyek eredete és Erdélybe való települése. Bp. 1905.

Karácsonyi János: Borodnok ország. Sz. 1908. 609-614.

Karácsonyi János: Az erdélyi székelyek első hadjárata 1210-ben. Sz. 1912. 292-294.

Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székely magyarok. Cluj-Kolozsvár 1924.

Karácsonyi János: Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez. Cluj-Kolozsvár 1927.

Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp. 1980.

László Gyula: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944.

László Gyula: „Emlékezzünk régiokról...” A Kárpát-medence egykori népeinek története és a magyar honfoglalás. Képes történelem. Bp. 1979.

Makkai László: Erdély népei a középkorban. Magyarok és románok, I. A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve. Szerk.: Deér József és Gáldi László. Bp. 1943. 314-440.

Makkai, Ladislav: Histoire de Transylvanie. Bibliothèque de la Revue d'Histoire Comparée. V. Paris 1946.

Mályusz Elemér: A középkori magyar nemzetiségi politika. Sz. 1939. 257-294; 385-448.

Mályusz Elemér: A székelység eredetéről. Emlékkönyv Melich János hetvenedik születésnapjára. Bp. 1942. 254-262.

Marczali Henrik: A székelyek eredetéről. Budapesti Szemle 1881. 137-145.

Melich János: A honfoglaláskori Magyarország. A Magyar Nyelvtudomány kézikönyve, I. 6. Bp. 1925-1929.

Mesterházy Károly: Székelyek és magyarok. A székelyföldi régészeti kutatások tanulságai. Archaeologiai Értesítő 1974. 260-262.

Mesterházy Károly: Nemzeti szervezeti és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Bp. 1980.

Mittelstrass, Ottó: Beiträge zur Siedlungsgeschichte Siebenbürgens im Mittelalter. München 1961.

Mittelstrass, Otto: Terra Syculorum terrae Sebus und der sächsische Unteiwald. Zur Rechts- und Siedlungsgeschichte der Siebenbürger Sachsen. Siebenbürgisches Archiv. Band 8. Köln-Wien 1971. 88-110.

Moga, Ion: Les Roumaines de Transylvanie au moyen âge. Bibliotheca Rerum Transilvaniae. VI. Sibiu 1944.

Molnár Erik: A magyar társadalom története az őskortól az Árpádkorig. Bp. 1949.

Moór Elemér: A honfoglaló magyarság megtelepülése és a székelyek eredete. Szeged 1944.

(SZ.) Nagy Gergely: Elméletem nemzetünk eredetéről különös tekintettel a székelyekre, I-II. Brassó. É.n.[1898?]

Nagy Géza: Adatok a székelyek eredetéhez és egykori lakhelyéhez. Különlenyomat a „Székely Nemzeti Múzeum Értesítője” I. kötetéből. Sepsí-Szentgyörgy 1883.

- Nagy Géza: A székelyek és a pannóniai magyarok. ET. 1890. 165-179.
- Nagy Géza: A magyar nemzetségek. T. 1910. 18-32; 52-65.
- Nagy Géza: Az eszegel bolgárok neve. Sz. 1914. 76-78.
- Nagy János: A székelyek scyth-hun eredetűsége s az ellenvélemények. Kolozsvár 1879.
- Németh Gyula: A székelyek eredetének kérdése. Sz. 1935. 129-156.
- Opreanu, Sabin: Die Szekler. Eine völkische Minderheit inmitten des Rumänentums. Sibiu-Hermannstadt 1939.
- Orbán Balázs: A székelyek származásáról és intézményeiről. Értekezések a Történeti Tudományok Köréből. XIII. kötet. 9. szám. Bp. 1888.
- Pais Dezső: Magyar Anonymus. Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről. Bp. 1926. 139-140.
- Pais Dezső: A székely név magyarázatához MNy. 1943. 208-209.
- Pais Dezső: A magyarsággal kapcsolatos IX-X. századi népelemek és népmozgalmak. A székelyek eredetéhez és a székelység kialakulásához. MNy. 1967. 71-73.
- Pascu, Stefan. Voievodatul Transilvaniei. Cluj 1971.
- Pauler Gyula: A magyarok megtelepedéséről. Sz. 1877. 373-396; 481-499.
- Pauler Gyula: Anonymus külföldi vonatkozása. Sz. 1883. 97-116.
- Pauler Gyula: Néhány szó hadi viszonyainkról a XI-XIII. században. HK 1888. 501-526.
- Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I-II. Bp. 1893; 1899. 2
- Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig. Bp. 1900.
- Râmneantu, Pierre: Origine ethnique des Séklers de Transylvanie. Revue de Transylvanie. Tome II. No. Août-septembre 1935. 45-49.
- Rásonyi László: A székely név eredete. Mny. 1960. 186-194.
- Rásonyi László: Hidak a Dunán. Gyorsuló idő. Bp. 1981.
- Réthy László: A székelyek s a magyar honfoglalás. ET. 1890. 24-37.
- Róthy László: A székely név. ET. 1890. 162-163.
- Rugonfalvy Kiss István (Szerk.): A nemes székely nemzet képe. I. Debrecen 1939.
- Sebestyén Gyula: A székelyek neve és eredete. ET. 1897. 30-54; 141-167; 345-362; 417-430.
- Sebestyén Gyula: Avarok-e a mai székelyek? ET. 1898. 405-425.
- Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat pere. Válasz Thúry Józsefnek. EM. 1899. 515-526; 574-590.
- Sebestyén Gyula: Az avar-székely kapcsolat emlékei. ET. 1899. 1-25.
- Sebestyén Gyula: A magyar honfoglalás mondái, I-II. Bp. 1904-1905.
- Siculus: A székelyek eredetéhez (Újabb adatok). ESZNM. 641-646.
- Szabó Károly: A „székely” nemzeti névről. Sz. 1880. 404-410.
- Szabó Károly: A magyarországi székely telepekről. Sz. 1880. 490-499.

Szabó Károly: Királyi telepítvényesek-é a székelyek? Marosvásárhely 1884.

Szabó Károly: A székelyek régi törvényei és szokásai. A régi székelység. Székely történelmi és jogi tanulmányok. Kolozsvár 1890. 159-200.

Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927.

Székely György: Magyarország története, I. Szerk.: Molnár Erik - Pamlényi Ervin - Székely György. Bp. 1967. 2 (A vonatkozó rész Székely György munkája.)

Székely György: Sprachgeschichte und siedlungsgeschichte zur frage der Ungarischen sprachgrenze im 12. jahrhundert. Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae. Sectio Linguistica. Tomus X. Bp. 1979. 163-201.

Székely Zoltán: A kezdeti hűbérkor kutatásának néhány kérdése Erdély délkeleti részében (X-XIII. sz.). Aluta 1971. 156-165.

Székely Zoltán: Korai középkori temetők Délkelet-Erdélyben. Korunk évkönyv 1973. 218-228.

Székely Zoltán: Adatok a XVI-XVII. századi székely rendi tagozódás kialakulásához. Aluta 1980. 105-114.

Szentkatolnai Bálint Gábor: A honfoglalás revíziója vagyis a hun, székely, magyar, besenyő, kun kérdés tisztázása. Kolozsvár 1901.

Szentmihályi Imre: A göcseji nép eredethagyománya. A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára. Bp. 1958.

Szőcs István: Tisztázott-e a „székely” népnév? Korunk 1979. 607-609.

Szőcs Jenő: A középkori Magyarország népei, I. História 1982/4-5. 3-5.

Tagányi Károly: A honfoglalás és Erdély. ET. 1890. 213-223.

Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. MNy. 1913. 97-104; 145-152; 201-206; 254-266.

Tagányi Károly: Felelet dr. Erdélyi Lászlónak Árpádkori Társadalomtörténetünk legkritikusabb kérdései”-re. TtSz. 1918. 296-320; 409-448; 543-608.

Thúry József: A székelyek eredete. EM. 1898. 65-87; 138-163; 195-216; 241-247.

Thúry József: Még egyszer a székelyek eredetéről. EM. 1899. 257-275; 331-348; 424-432.

Vámbéry Ármin: Magyarok eredete. Bp. 1882.

Zolnai Gyula: A székelyek nyelve s a dunántúli nyugati nyelvjárások. Magyar Nyelvőr 1891. 553-555.

Rövidítésjegyzék:

AUSz. AH. = Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica.

EM. = Erdélyi Múzeum

ESZNM. = Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerk.: Csutak Vilmos. Sepsiszentgyörgy 1929.

ET. = Ethnographia

HK. = Hadtörténelmi Közlemények

I.m. = Idézett mű

ItK. = Irodalomtörténeti Közlemények

MEH. = A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Sajtó alá rendezte: Györffy György. Bp. 1975. 2

MHK. = A Magyar Honfoglalás Kútfoi. Szerk.: Pauler Gyula - Szilágyi Sándor. Bp. 1900.

MNy. = Magyar Nyelv

MŐT. = Magyar őstörténeti tanulmányok. Szerk.: Bartha Antal - Czeglédy Károly - Róna-Tas András. Bp. 1977.

SRH. = Emericus Szentpétery: Scriptores rerum Hungaricarum. I-II. Bp. 1937-1938.

Sz. = Századok

Székely felkelés = Székely felkelés 1595-1596. Szerk.: Benkő Samu - Demény Lajos - Vekov Károly. Bukarest 1979.

Szerk. = szerkesztette, szerkeszti

T. = Turul

TSZ. = Történelmi Szemle

TtSz. - Történeti Szemle

Uo. = Ugyanott

Uő. = Ugyanő